

Morfologiškai daugiareikšmiai prieveiksmiai ir prielinksniai: teorinės ir praktinės skirties problemos

Miglė Žemriūtė

Lietuvių kalbos institutas

Institute of the Lithuanian Language

<https://orcid.org/0009-0000-2174-3311>

piecyte@gmail.com

<https://ror.org/011v22a28>

Anotacija. Straipsnyje analizuojama viena problemų, išryškėjusi atliekant lietuvių kalbos automatinę morfologinę analizę – prieveiksmių ir prielinksnių morfologinis daugiareikšmiškumas. Peržvelgus lietuvių kalbos žodynus ir gramatikas, rasta atvejų, kai prieveiksmių ir prielinksnių skirtis neaiški net teoriškai (pvz., kaip traktuoti junginius *toliau nuo*, *skersai per*, *šiauriau nuo* – ar tai dviejų prielinksnių samplaika, ar prielinksnis kartu su prieveiksmiu). Straipsnyje atskleidžiamas šios skirties teorinis bei praktinis problemiškumas, aptariama, kaip būtų galima aiškiau aprašyti prieveiksmių ir prielinksnių skirtumus. Tirta 10 žodžių, galinčių būti ir prieveiksmiais, ir prielinksniais: *arčiau*, *arčiausiai*, *arti*, *iki*, *netoli*, *paleliai*, *piečiau*, *skersai*, *šiauriau*, *už*. Aiškinamasi, kaip skirtis atspindima žodynuose, gramatikose ir tekstynuose; pateikiami siūlymai, kaip galėtų būti papildyta ar patikslinta teoriniuose ir leksikografiniuose darbuose pateikta informacija, kad automatinis prieveiksmių ir prielinksnių atpažinimas būtų tikslesnis.

Raktažodžiai: *morfologinis daugiareikšmiškumas, kalbos dalys, prieveiksmiai, prielinksniai, automatinė morfologinė analizė*

Morphologically Ambiguous Adverbs and Prepositions: Theoretical and Practical Issues of Distinction

Summary. This article explores one of the challenging issues in the automatic morphological analysis of the Lithuanian language: the morphological ambiguity between adverbs and prepositions. This phenomenon frequently complicates the work of automatic morphological taggers, as a single word can often be classified as different parts of speech or interpreted as various inflectional forms of the same word, leading to the selection of incorrect grammatical tags from several possible options. The aim of the study is to clarify how the distinction between adverbs and prepositions is reflected in Lithuanian grammars, dictionaries, and text corpora, and to provide recommendations for ambiguous cases.

By reviewing Lithuanian dictionaries and grammars, problematic cases were identified where the distinction between adverbs and prepositions is unclear even in theory. This theoretical ambiguity further complicates the differentiation of coinciding adverbs and prepositions in practical applications. The article reveals both theoretical and practical challenges related to distinguishing between adverbs and prepositions and discusses possibilities for creating clearer rules to address this issue. The research specifically focuses on ten Lithuanian words that can function either as adverbs or prepositions: *arčiau*, *arčiausiai*, *arti*, *iki*, *netoli*, *pa-*

raleliai, piečiau, skersai, šiauriau, už. The study examines how these words are represented in dictionaries and grammars, as well as the differences in usage frequency and contextual properties within text corpora.

The findings indicate that the boundaries between adverbs and prepositions are often blurred. Dictionaries and grammars vary in their definitions and categorizations of these words, which contributes to the inconsistency in morphological tagging.

Finally, the article proposes suggestions for grammatical rules to improve the accuracy of automatic recognition of adverbs and prepositions in Lithuanian. These improvements are particularly relevant for the ongoing development of Lithuanian digital language resources and tools.

Overall, this work contributes to better understanding and resolving the morphological ambiguity between adverbs and prepositions in Lithuanian, paving the way for more effective computational linguistic solutions in the future.

Keywords: *morphological ambiguity, adverbs, prepositions, morphological taggers, morphological annotation*

1. Įvadas

Prieveksmiai yra viena sudėtingiausių lietuvių kalbos dalių. Apie juos pradėta rašyti dar XVII a. – jau tada imtas kelti klausimas, kaip prieveksmiai susiję su prielinksniais. Pirmieji tyrėjai, kaip Danielius Kleinas, atkreipė dėmesį į šių dviejų kalbos dalių ryšį, pabrėžė, kad abu gali valdyti linksnius (Kruopas 1957: 523) – nors šiandien žinoma, kad prieveksmiai linksnių nevaldo – taip kalbininkas rašė apie naujybinius prielinksnius (naujybiniai prielinksniai – tokie prielinksniai, kurie sutampa su prieveksmiais (*abipus, anapus*) arba sustabarėjusiais daiktavardžių linksniais (*vietoj, viršuj*), yra iš jų padaryti. Senybiniai prielinksniai pagal darybą nesiejami su savarankiškais žodžiais, pavyzdžiui, *per, su, už*. Senybiniai ir naujybiniai prielinksniai įvairiuose kituose šaltiniuose atitinkamai vadinami ir pirminiais bei antriniais, tačiau čia nutarta vartoti naujybinių ir senybinių prielinksnių terminus (Šukys 1998: 352).

XIX a. pradėta teigti, kad prielinksniai yra sustabarėję prieveksmiai, kai kurie iš jų susijungę su linksniais ir tapo neatskiriami (Schleicher 1856: 277). XX a. kalbininkai, kaip Jonas Jablonskis, pradėjo aiškiai skirti senybinius ir naujybinius prielinksnius ir siūlė, kaip šias dvi kalbos dalis atskirti: jei žodis paaiškina veiksmąžodį ar būdvardį, tai jis yra prieveksmis, o jei vartojamas prie linksnio, be kurio neturi prasmės – prielinksnis (Kriaušaitis 1901: 59).

Nors atrodo, kad šiuolaikinėje kalbotyroje skirtumai tarp prieveksmių ir prielinksnių vis ryškesni, tačiau kyla ir klausimų, į kuriuos atsakymą rasti sunku. Pavyzdžiui, kaip traktuoti junginius *toliau nuo, skersai per, šiauriau nuo* – ar tai dviejų prielinksnių samplaika, ar prielinksnis kartu su prieveksmiu; ar prielinksniai gali būti vartojami su naudininko linksniu (pvz., *paraleliai namui, statmenai sienai*) – juk įprastai prieveksmiai vartojami be linksnio, o prielinksniai nevaldo naudininko. Taip pat kyla diskusijų, ar į žodynus verta įtraukti prielinksnius, kilusius iš aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio prieveksmių; kokiais konkrečiais kriterijais remiantis atskirti prieveksmį nuo prielinksnio. Aiškių atsakymų gramatikose nėra, tačiau ši problema tampa vis svarbesnė, ypač sparčiai plėtojantis kompiuterinei lingvistikai. Automatizuota kalbos analizė dažnai būna netiksli dėl daugiareikšmiškumo tarp įvairių kalbos dalių, tarp jų – ir prieveksmių bei prielinksnių. Todėl ši tema **aktuali** tiek teorinei, tiek praktinei kalbotyrai.

Rengiant šį straipsnį, bendradarbiauta su Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Skaitmeninių išteklių ir tarpdisciplininių tyrimų instituto (SITTI) tyrėju Virginijumi Dadurkevičiumi. Jis padėjo iš morfologiškai anotuoto tekstyno MATAS¹ automatiškai išrinkti morfologiškai daugiareikšmius žodžius, t. y.

¹ <http://hdl.handle.net/20.500.11821/9>.

tokias žodžių formas, kurios gali turėti ne vieną gramatinių pažymų variantą. Gavus tokių žodžių sąrašą (iš viso tokių skirtingų žodžių – 63 410, tik nekaitomųjų kalbos dalių – 272), išrinktirieveiksmiai, kurie gali sutapti su prielinksniais, *aplink*, *plg.* *eik aplink* ir *aplink mane stovi žmonės* (pavyzdžiai iš „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (DLKŽ²)). Be to, dalįrieveiksmių, nebuvusių automatiškai sudarytame žodžių sąraše, rankiniu būdu atrinko šio straipsnio autorė iš rengiamos „Lietuvių kalbos homoformų duomenų bazės“. Iš viso tokių žodžių, kurie gali būti irrieveiksmiai, ir prielinksniai, rasta 46: *abigaliai, abipus(iai), anapus, antrapus, aplink(ui), apsukui, arčiau, arčiausiai, arti, artyn, aukščiau, greta, iki, įkandin, įkypai, įstrižai, išilgai, kiaurai, kitapus, netoli, paraleliai, paskiau, paskui, paskum, perdėm, piečiau, pirm(a), prieš(ais), pusiau, skersai, skradžiai, statmenai, šalia, šiapus, šiauriau, toliau, už, viduj(e), vidur(y)(je), vienapus, vietoj(e), virš, viršuj, viršum, žemėliau, žemiau*.

Kai kurie paminėti žodžiai gali būti ne tikrieveiksmiai ir prielinksniai, bet ir, pavyzdžiui, dalelytės, jungtukai, jaustukai, būdvardžiai (pvz., *iki* gali būti ir prielinksnis (*eik iki namų*), irrieveiksmis (*iki gyvas, to neužmiršiu*), ir jungtukas (*lauk, iki aš pareisiu*³). Šiame straipsnyje analizuojami tikrieveiksmių ir prielinksnių sutapimai, nepaisant to, kad tam tikras žodis gali atlikti ir dar kitos nekaitomosios kalbos dalies funkciją. Be to, čia rašoma tik apie 10 žodžių iš 46: *arčiau, arčiausiai, arti, iki, netoli, paraleliai, piečiau, skersai, šiauriau, už* – straipsnyje aptariami daugiausia diskusijų, neaiškumų keliantys atvejai. Šie žodžiai ir yra tyrimo **medžiaga**.

Tyrimo **tikslas** – išsiaiškinti, kaip gramatikose, žodynuose, tekstynuose atspindima skirtis tarprieveiksmių ir prielinksnių, pateikti rekomendacijas, kaip aiškiau aprašyti diskusinius atvejus, tačiau, norint parodyti platesnę nekaitomųjų kalbos dalių morfologinio daugiareikšmiškumo problemą, tyrime kai kuriais atvejais šiek tiek nagrinėjamas ir jaustukų, jungtukų skirties santykis su minėtomis kalbos dalimis.

Tyrimo **šaltiniai** – automatinės morfologinės analizės programa „Morfuoklis“⁴, žodynai – DLKŽ, „Lietuvių kalbos žodynas“ (LKŽ⁵) ir „Bendrinės lietuvių kalbos žodynas“ (BLKŽ⁶) – taip pat gramatikos: „Dabartinės lietuvių kalbos gramatika“ (DLKG 1994), „Lietuvių kalbos gramatika“ (LKG II 1971), „Praktinė bendrinės lietuvių kalbos gramatika“ (PBLKG 2024) ir Jono Šukio knyga „Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normos“ (1998); taip pat tekstynai MATAS bei „Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas“ (DLKT⁷). Verta paminėti, kad iš šaltinių išsiskiria LKŽ, apimantis senųjų raštų ir tarmių vartosenos duomenis, nors iš esmės analizuojami dabartinės lietuvių kalbos raiškos atvejai – šiuo žodynu nutarta remtis dėl platesnio vartojimo konteksto, o į jame esančių pavyzdžių archajiškumą dėmesys nekreipiamas.

Prieš pereinant prie tyrimo medžiagos, reikalinga pabrėžti, kadrieveiksmiai atsiranda arba darybiškai (pvz., *gražus* – *gražiai*), arbarieveiksmėjant kitoms kalbos dalims (pvz., *gaila*) ar konstrukcijoms (pvz., *iš tikro*). Remiantis Kaziu Ulvydu (1969: 7), iš kitų kalbos dalių padarytusrieveiksmius „rieveiksmėjimo procesas yra palietęs nevienodu laipsniu“, kalbininkas, apibūdindamas iš vardažodžių padarytusrieveiksmius, mini tokias frazes kaip *absoliučiai suprieveiksmėjęs, didelisrieveiksmiškumo*

² <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/>.

³ Šie pavyzdžiai iš DLKŽ. Nelabai aišku, kaip šiuo atveju atskirtirieveiksmį nuo jungtuko – pavyzdžiai atrodo gan panašūs, o žodyne apibrėžiama, kad *iki* būna jungtukas, kai reiškia „kol, ligi“, orieveiksmis – kai reiškia „kol, dar“. Todėl skirtis neaiški ne tik pavyzdžiuose, bet ir apibrėžimuose.

⁴ <https://sitti.vdu.lt/annotatorius/>.

⁵ <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/>.

⁶ <https://ekalba.lt/bendrine-lietuviu-kalbos-zodynas/>.

⁷ <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>.

laipsnis, sąlygiškai galima vadintirieveiksmais, linkęsprieveiksmėti, labiausiai suprieveiksmėjęs, formų stabarėjimas, apstabarėjusi frazė ir pan. (Ulvydas, 1969: 7–16). Be to, lietuvių kalboje yra ir nesuprieveiksmėjusių konstrukcijų, kurioms būdinga aplinkybinė raiška, pavyzdžiui, *iš širdies, be reikalo* – tokios frazės yra įgavusios vieno žodžio reikšmę, t. y. įvykusi leksikalizacija. Kaip rašoma LKG (II 1971: 428), „įrieveiksmį jokiū būdu negalima žiūrėti kaip į kalbos dalį, kur pakliūva visi žodžiai, pradėję netekti vardažodžio ar veiksmažodžio ypatybių. Tarp vardažodžių irrieveiksminio nuo pat šios kalbos dalies formavimosi pradžios buvo, dabar tebėra (ir, be abejo, ateityje bus) pereinamųjų reiškinių – žodžių bei konstrukcijų, kur jau galima įžiūrėti vardažodiškumo ar veiksmažodiškumo silpnėjimą, bet dar negalima konstatuoti visiško suprieveiksmėjimo“, pavyzdžiui, *iš matymo, iš ryto, iš viršaus, be pertrūkio*. Tai reiškia, kadrieveiksmėjimas gali būti tik dalinis – vardažodiškumas yra nusilpęs, bet visiško suprieveiksmėjimo dar nėra. Kitos formos gali nustotirieveiksmėti.

Kai kurierieveiksmai pereina į nesavarankiškas kalbos dalis: prielinksni, dalelytę. Vadinasi, šis procesas yra nesustojantis,rieveiksmėjimas vyksta lėtai. Toks kalbinės sistemos sudėtingumas iš dalies lemia, kad ne visirieveiksmai ar iš jų padaryti prielinksniai būna įtraukti į žodynus – tyrėjai gali nustatyti skirtingąrieveiksminiškumo laipsnį ar dar jo neįžvelgti, o jų nuomonės ne visuomet sutampa. Pavyzdžiui, DLKŽrieveiksniu laikomas *iš tikro* Frazėologijos žodyne⁸ apibrėžiamas kaip frazeologizmas. Šiuo straipsniu siekiama išanalizuoti, kaip konkretūsrieveiksmai ir prielinksniai aprašomi žodynuose, jei jie juose aprašomi, pakomentuojama, ar pakankamai aiškios abiejų kalbos dalių apibrėžtys, žodynuose pateikti pavyzdžiai.

Straipsnis sudarytas iš įvado, dviejų teorinių dalių (pirmoje aprašyta istorinėrieveiksmių ir prielinksnių apžvalga, o antroje – lietuvių kalbos nekaitomųjų kalbos dalių morfologinio anotavimo ir daugiareikšminiškumo situacija), tiriamosios dalies, kurioje, remiantis žodynų bei gramatikų analize ir vartojimu MATE bet DLKT, kiekvienas žodis aptariamas atskirai, ir išvadų bei literatūros sąrašo.

2. Istorinėrieveiksmių ir prielinksnių skirties raida

Lietuvių kalbosrieveiksnius ir prielinksnius pirmasis XVII a. aprašė Kleinas „Grammatica Litvanica“ (Kruopas 1957: 505). Apibrėžta, kadrieveiksmai – „žodžiai, kurie neturi savo kaitymo (išskyrus laipsniuojamusrieveiksnius) ir vadinami nekaitomaisiais, arba pastoviaisiais, arba nelinksniuojamaisiais žodžiais“ (Kruopas 1957: 505). Remiantis Kleinu (Kruopas 1957: 506),rieveiksmai gali būti samplaikiniai arba ne: „kitirieveiksmai gaunami sujungus vardus (taip vadinti daiktavardžiai – aut. past.) su skiriamuoju prielinksniu, kaip antai *iz tolo*“ (žr. ten pat), vadinasi, jau nuo pirmųjų lietuvių kalbos gramatikų rašoma apie samplaikiškumą.rieveiksmai priskirti tai pačiai nekaitomųjų kalbos dalių grupei kaip ir prielinksniai (Kruopas 1957: 505). Kleinas paliečia ir homonimijos problemą – anot jo, kai kurierieveiksmai valdo kilmininką ir turi prielinksnių savybių, pavyzdžiui, *arti miesto* (Kruopas 1957: 523). Dabar tokius žodžius laikome prielinksniais. Rašoma ir apie prielinksnius: kad jie valdo vieną ar daugiau linksnių, tačiau nepaaiškinama, kuo jie skiriasi nuo prieš tai pateiktųrieveiksmių pavyzdžių (žr. ten pat).

Kiek vėliau, 1651 m., apierieveiksnius ir prielinksnius rašo Kristupas Sapūnas gramatikoje „Compendium Grammaticae Lithvanicae“.rieveiksmai čia irgi priskiriami nekaitomųjų kalbos dalių grupei kartu su prielinksniais. Rašoma ir apierieveiksmių sintaksę (Eigminas 1997: 235): kad jie vartojami su veiksmažodžiais, dalyviais ar vardažodžiais ir kitaisrieveiksmais. Neužsimenama, kadrieveiksmai gali valdyti linksnį, tadrieveiksmių ir prielinksnių skirtis aiškesnė. 1730-aisiais apierieveiks-

⁸ <https://ekalba.lt/frazeologijos-zodynas/>.

mius ir prielinksnius vokiečių kalba rašė Friedrichas Wilhelmas Haackas gramatikoje „Anhang einer kurtzgefassten Litthauischen Grammatik“ (Haack 1730: 322–324), tačiau jų ryšys panašus į aprašytąjį Kleino – teigiama, kadrieveiksmai gali eiti su linksniais (*arti, viduje, lauke*), tik nepaaiškinama, kaip juos atskirti nuo prielinksnių. Tad iki XVIII a. lietuvių kalbos gramatikos buvo gan panašios – jose apierieveksmių ir prielinksnių ryšį rašoma mažai, jie priskiriami vienai kategorijai; teigiama, kadrieveiksmai gali valdyti linksnius, tačiau neaiškinama, kuo jie skiriasi nuo prielinksnių.

Požiūris į lietuvių kalbotyrą ir įrieveksmius bei prielinksnius keitėsi nuo XIX a., kai į Rytų Prūsiją atvyko Augustas Schleicheris. Jo „Lietuvių kalbos gramatika“ (1856) – pirmoji akademinė gramatika, parašyta remiantis gyvąja kalba. Schleicherisrieveksmius apibrėžia taip: „Prieveiksmai – nekaitoma ir nelinksniuojama kalbos dalis, padaryta iš kaitomų kalbos dalių“ (Schleicher 1856: 90). Daug dėmesio skiriama prielinksniams: teigiama, kad jie kilo išrieveksmių – iš pradžių buvę savarankiški, dėl dažno vartojimo su tam tikrais linksniais tapo nuo jų neatskiriami (Schleicher 1856: 278–291). Tačiau neaišku, ar taip teigiama apie visus, ar tik apie kai kuriuos prielinksnius. Taigi imta ieškoti tikslaus ryšio tarprieveksmių ir prielinksnių – teigta, kad pastarieji kilę iš pirmųjų.

Nuo XX a. lietuvių kalbos gramatikose imta dar daugiau dėmesio skirtirieveksmių ir prielinksnių ryšiui. 1901 m. Jablonskis (pasivadinęs Petru Kriaušaičiu) rašė apierieveksmių ryšį su prielinksniais: anot jo, išrieveksmių kilę tik netikrieji arbarieveksminiai prielinksniai (pvz., *greta, aplink*), o tikrųjų (pvz., *į, iš*) kilmė neaiški. Kalbininkas aiškina, kaip atskirtirieveksmį nuo prielinksnio – jei žodis paaiškina veiksmąžodį ar jo vietoje stovintį būdvardį, tai jis –rieveksmis, o jei žodis pavartotas prie linksnio, be kurio neturi prasmės, tai jis – prielinksnis (Kriaušaitis 1901: 59). Mėginama įvardyti aiškias taisykles, tačiau matyti, kad jos neapima visų situacijų – pavyzdžiui, prielinksniai gali būti vartojami ir su kitaisrieveksmais ar padalyviais, orieveksmai – su prielinksniais, dalyviais. Dar vieną gramatiką Jablonskis išleido 1922 m., tik prielinksniai, padaryti išrieveksmių, čia vadinami naujybiniais (likę – senybiniais) (1922: 169). Platesnė istorinių veikalų apžvalga – kitame straipsnyje (žr. Žemriūtė 2025).

1965–1976 m. išleista LKG (red. Ulvydas, Ambrazas, Valeckienė). Joje pabrėžiama, kad kai kurierieveksmai gali būti vartojami kaip prielinksniai, tačiau nuo prielinksnių jie skiriasi „tuo, kad išlaiko labai aiškų ir apibrėžtą leksinę reikšmę“, pavyzdžiui: *laikykis arčiau manęs, vandens buvo žemiau kelių* (LKG II 1971: 483). Sunku suprasti, kodėl *arčiau* ir *žemiau* čia laikomirieveksmais, o ne prielinksniais. Toliau gramatikoje (1971: 578) rašoma apie senybinius ir naujybinius prielinksnius, tačiau nesigilinama, kaip pastaruosius atskirti nuorieveksmių. Aktualu, kad gramatikoje užsimenama apierieveksmių ir prielinksnių samplaikas: „Prieš kai kuriuos senybinius prielinksnius esti pavartojamas vienas kitas žodis, galintis eiti irrieveksmiu, ir naujybiniu prielinksniu. Pavyzdžiui, *mes nusikėlėme gyventi toliau nuo namų*“ (LKG II 1971: 581). Aiškinama, kad junginyje *toliau nuo* žodis *toliau* yrarieveksmis, o ne prielinksnis, nes nesudaro samplaikos. Verta paminėti, kad iki pat šių laikų tokie junginiai kelia neaiškumų – štai Šukys (1998: 418) *toliau nuo* laikytų samplaikiniu prielinksniu „surieveksmais *toli, netoli* <...> prielinksnis *nuo* linkęs sudaryti samplaikinius prielinksnius *toli nuo*“. 1994 m. išleista DLKG (red. Ambrazas), kur pabrėžiamasrieveksmių savarankiškumas ir aiški leksinė reikšmė, kuri skiria juos nuo prielinksnių, tačiau neskiriama daug dėmesio kriterijams, kaip šias dvi kalbos dalis atskirti.

XX a. išleista ir dar daugiau svarbių veikalų, pavyzdžiui, Šukio „Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normos“ (1998), kur aiškinama, kaip atskirtirieveksmį nuo prielinksnio: „*Stok šalia, greta, anapus* <...> yrarieveksmai, nes parodo veiksmo aplinkybę; *stok šalia, greta, anapus* <...> *pelkės* yra prielinksniai, nes eina su linksniais“ (Šukys 1998: 23). Vadinasi, toliau gilinamasi

įrieveiksmių ir prielinksnių ryšį, tačiau lieka neatsakytų klausimų, ypač dėl samplaikų, nelengva įvardyti visus kriterijus, kaip atskirtirieveiksminių nuo prielinksnių.

2024 m. pasirodė PBLKG, kur aptariamasrieveiksmių ryšys su prielinksniais: „Kai kurierieveiksmai gali pereiti į nesavarankiškasias kalbos dalis – prielinksni, jungtuką ir dalelytę“ (PBLKG 2024: 269). Taip pat teigiama, kad suprielinksnėti gali įvairių laipsniųrieveiksmai, pavyzdžiui: *arčiau, aukščiausiai* (PBLKG 2024: 289). Svarbu, kad ne visos tokios formos būna įtrauktos į žodynus, o tai irgi turi įtakos automatiniam morfologiniam anotavimui, kurio žodžių gramatinės reikšmės parengtos žodynų pagrindu. Šiais laikais, kai kalba vis dažniau apdorojama kompiuteriu, kuriamos ir tobulinamos automatinio morfologinio anotavimo programos, itin svarbu nustatyti kuo aiškesnę skirtį tarprieveiksmių ir prielinksnių, išspręsti morfologinio daugiareikšmiškumo atvejus (žr. 3 skyrių).

3. Nekaitomųjų kalbos dalių automatinis morfologinis anotavimas ir morfologinis daugiareikšmiškumas

Automatinė morfologinė analizė – vienas lietuvių kalbos kompiuterizavimo etapų. Specialiomis programomis – morfologiniais anotatoriais – tekstai analizuojami, o vartotojui suteikiama informacija apie žodžių gramatines pažymas. Lietuvių kalba morfologiškai anotuojama daugiausia trimis laisvai prieinamais morfologiniais anotatoriais – „Lemuokliu“⁹, semantinės analizės sistemoje prieinamu anotatoriumi („Semantika.lt“¹⁰) ir žodžių ir teksto analizės bei žodžių sintezės programa „Morfuoklis“. „Lemuoklis“, nors ir veikia gan gerai, bet žodžius nustato pagal lietuviškų žodžių šaknų sąrašą, be to, nenaudoja ir neturi informacijos apie žodžių ar žodžių formų dažnines charakteristikas (Zinkevičius 2000: 265–266). „Lemuoklio“ negalima atnaujinti, kadangi ši programa yra uždarojo kodo, o štai „Semantika.lt“ anotatorius yra atvirojo kodo, tad galima jį nuolat papildyti naujais žodžiais ir tvarkyti taisykles, todėl apskritai „Semantika.lt“ anotatorius laikomas tikslesniu (Bielinskienė, Boizou, Rimkutė 2017: 2). „Morfuoklis“ veikia „Semantika.lt“ anotatoriaus pagrindu. Juo galima anotuoti žodį arba samplaiką bei riboto ilgio tekstą. Su šia programa galima ir sintezuoti, t. y. generuoti norimą gramatinę tam tikro žodžio formą.

Didžiausia problema anotuojant šiomis kompiuterinėmis programomis – morfologinis daugiareikšmiškumas: jei vienas žodis turi kelias skirtingas gramatines reikšmes arba gali būti traktuojamas kaip skirtingos to paties žodžio kaitybinės formos, morfologiniai anotatoriai kartais pasirenka neteisingą gramatinę pažymą. Nereti ir tokie atvejai, kai morfologinis anotatorius parenka netinkamą formą iš kelių galimų, pavyzdžiui, forma *aukštą* gali būti tiek moteriškosios, tiek vyriškosios giminės būdvardžio vienaskaitos galininkas, taip pat ir daiktavardžio forma; forma *absorbuoti* – ir veiksmazodžio bendratis, ir dalyvio forma – kokia tiksliai pavartota, priklauso nuo konteksto. Ši problema išryškėja net ir vis tobulinant morfologinius anotatorius (Rimkutė, Daudaravičius 2007; Piečytė 2021: 56) nustatė, kad su „Semantika.lt“ anotatoriumi anotuoto „Mokomojo lietuvių kalbos tekstyno“ anotavimo tikslumas yra 93,2 proc.). Vadinas, spręsti morfologinio daugiareikšmiškumo problemą vis dar aktualu.

Morfologiškai sutapti gali dvi ar daugiau kaitomųjų kalbos dalių (pvz., *kovą* – ir moteriškosios giminės žodžio *kova*, ir vyriškosios giminės žodžio *kovas* vienaskaitos galininkas); ir kaitomosios kalbos dalys su nekaitomomis (pvz., *dėlei* – ir žodžio *dėlė* naudininkas, ir polinksnis); ir dvi ar daugiau nekaitomųjų kalbos dalių (pvz., *ir* – jungtukas ir dalelytė). Morfologinis daugiareikšmiškumas – nemenka problema automatiškai anotuojantrieveiksmius ir prielinksnius (šio straipsnio objektas) – kadangi neretai

⁹ <https://sitti.vdu.lt/anotatorius/>

¹⁰ <https://semantika.lt/Analysis/TextAnalysis>

sutampa naujybinių prielinksnių irrieveiksmių formos (pvz., *aplink*, *arti* gali būti irrieveiksmai, ir prielinksniai – plg. *jis vaikščiojo aplink* ir *jis vaikščiojo aplink namą / namas stovi arti* ir *namas stovi arti miško*), anotatoriams kyla iššūkių nustatant teisingą kalbos dalį. Vienas iš „Morfuoklio“ kūrėjų Dadurkevičius paaiškino, kadrieveiksmį nuo prielinksnio programa atskiria remdamasi morfologiškai anotuoto lietuvių kalbos tekstyno MATAS duomenimis, remiamasi paslėptųjų Markovo grandinių modeliu – žodžio lema ir gramatinės pažymos nustatomos remiantis trimis prieš jį einančiais žodžiais. Tokia morfologinio daugiareikšmiškumo sprendimo strategija nėra itin gera, matrieveiksnius ir prielinksnius atskirti dažniausiai padėtų po jų, o ne prieš juos esantys žodžiai. Apie šio straipsnio tiriamąją medžiagą, t. y. žodžius, galinčius atliktirieveiksmių ir prielinksnių funkcijas, rašoma tolesniame skyriuje; pateikiama rekomendacijų, kaip išspręsti šių žodžių morfologinį daugiareikšmiškumą, kaip būtų galima aiškiau aprašyti tiriamuosius žodžius.

4. Prieveiksmių, sutampančių su prielinksniais, analizė

Kaip minėta įvade, iš tekstyno MATAS automatiškai išrinkus visus morfologiškai daugiareikšmius žodžius (iš viso tokių skirtingų žodžių – 63 410, tik nekaitomųjų kalbos dalių – 272), rankiniu būdu buvo atrinktirieveiksmai, sutampany su prielinksniais, dalį tokiųrieveiksmių šio straipsnio autorė atrinko ne tik iš tekstyno, bet ir iš nepublikuoto „Lietuvių kalbos homoformų žodyno“. Tokiu būdu buvo sudarytas 46 žodžių sąrašas: *abigaliai*, *abipus(iai)*, *anapus*, *antrapus*, *aplink(ui)*, *apsukui*, *arčiau*, *arčiausiai*, *arti*, *artyn*, *aukščiau*, *greta*, *iki*, *įkandin*, *įkypai*, *įstrižai*, *išilgai*, *kiaurai*, *kitapus*, *netoli*, *paraleliai*, *paskiau*, *paskui*, *paskum*, *perdėm*, *piečiau*, *pirm(a)*, *prieš(ais)*, *pusiau*, *skersai*, *skradžiai*, *statmenai*, *šalia*, *šiapus*, *šiauriau*, *toliau*, *už*, *viduj(e)*, *vidur(y)(je)*, *vienapus*, *vietoj(e)*, *virš*, *viršuj*, *viršum*, *žemėliau*, *žemiau*.

Nors autorė tiria visus žodžius, šiame straipsnyje dėl ribotos apimties jų aptariama tik 10: *arčiau*, *arčiausiai*, *arti*, *iki*, *netoli*, *paraleliai*, *piečiau*, *skersai*, *šiauriau*, *už*. Kiekvienas žodis aptariamas atskirai, analizuojant, kaip skirtis tarp kalbos dalių aiškinama gramatikose (LKG II 1971, DLKG 1994, PBLKG 2024), Šukio knygoje „Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normos“ (1998), žodynuose (LKŽ, DLKŽ ir BLKŽ) ir kaip tai atsispindi tekstynuose MATAS bei DLKT ir „Morfuoklyje“. Išanalizavus pateikti pasiūlymai, kaip aiškiau leksikografiniuose ištekliuose būtų galima aprašytirieveiksnius ir prielinksnius.

Paminėtina, kad nors visi žodžiai analizuojami remiantis žodynais, gramatikomis ir „Morfuokliu“, bet ne apie visus juos ieškota informacijos tekstynuose. Tekstynais remtasi tik jei abejojama dėl apibrėžčių žodynuose, teikiant rekomendacijas, kad į žodynus verta įtraukti tam tikrų žodžių reikšmes.

4.1. *Arčiau*, *arčiausiai*, *arti* analizė

Į DLKŽ žodis *arti* įtrauktas kaiprieveiksmis, prielinksnis ir veiksmažodis¹¹. Prieveiksmis *arti* reiškia „nedideliu atstumu“, pavyzdžiui, *arti nieko nerasi*; *tiesiai arčiau*, *aplink greičiau*. Prielinksnis *arti* vartojamas su kilmininku, jis reiškia „netoli, prie (žymint vietą, apytikrą laiką ar būseną), pavyzdžiui: *gavau arti šimto litų*; *jau jis arti mirties*.

Ir LKŽ rašoma, kad *arti* gali būti veiksmažodis,rieveiksmis arba prielinksnis. LKŽ su kilmininku vartojamam prielinksniui *arti* nurodytos keturios reikšmės:

¹¹ Straipsnyje paprastai nekomentuojami tie atvejai, kai analizuojami žodžiai sutampa su kaitomosiomis kalbos dalimis – šiuo atveju su veiksmažodžiu. Neretai tokiu atveju skiriasi kirčio vieta ar priegaidė.

- 1) „netoli, prie (žymi vietą, kurios artumoje kas nors yra ar vyksta)“, pavyzdžiui: *gyvenau arti upės*;
- 2) „žymi apytikrą laiką“, pavyzdžiui: *jau arti pavakario*;
- 3) „žymi apytikrą matą, kiekį“, pavyzdžiui: *gavau arti tūkstančio*;
- 4) „žymi apytikrą ko nors būseną“, pavyzdžiui: *mergaitė buvo arti ašarų; merga jauna, o jau arti gimdymo*.

Prieveiksmai *arti* LKŽ turi tris reikšmes:

- 1) „netoli (vietai žymėti)“ (pvz.: *arti nieko nerasi; mūsų kiemui arti upė*);
- 2) „netoli, greitai (laikui žymėti)“ (pvz.: *jau arti pietūs, o jis dar guli*);
- 3) „būdui žymėti“ – tačiau taip ir nepaaiškinta, kokiam būdai, tik pateikiama pavyzdžių: *mes esame arti giminės – seserų vaikai – tiesa, toks pavyzdys kiek neįprastas, įprasčiau tokia kontekste būtų vartoti būdvardį artimi*.

LKŽ, apibrėžiant prieveiksmį *arti*, pateikiami ir tokie pavyzdžiai: *vaikai, nelįskit arti prie arklio; jis bėgioja arti prie namų; eik arčiau prie manęs* – matyti, jog prieveiksmai *arti* dažnai eina kartu su prielinksniu *prie*. Kyla klausimų, ar tai prieveiksmai su prielinksniu, ar dviejų prielinksnių samplaika. LKG (II 1971: 483) junginys *arčiau prie* laikomas prieveiksniu su prielinksniu: esą kai kurie prieveiksmai linkę sudaryti samplaikas su prielinksniais, „patys tartum virsdami sudėtinių prielinksnių dėmenimis, bet kartu, žinoma, išlaikydami aiškią, apibrėžtą prieveiksmaus leksinę reikšmę“. Kaip pavyzdys pateikiamas toks sakinytis: *jis susirietė kamputy arčiau prie durų*. Aiškinama, kaip atskirti prielinksninę samplaiką nuo atskirų prieveiksmaus ir prielinksnio: prieveiksmaus tokia junginys galima nukelti ir po prielinksninės konstrukcijos ar tarp jų išprausti kitą žodį, plg.: *lubos vis arčiau glaudėsi prie sienos; juo arčiau Juras prie jos ėjo, juo mažiau ji jį viliojo*. (LKG II 1971: 581).

Panašios nuomonės laikosi ir Šukys (1998: 376). Jis rašo, kad su *arti* (arba *arčiau, arčiausiai*) kartais kartu vartojami prielinksniai *nuo* (pvz.: *daigynas buvo arti nuo sodo*) arba *prie* (pvz.: *mums ganykla arti prie namų*), tačiau tokiu atveju *arti* (ir *arčiau, arčiausiai*) reikėtų laikyti prieveiksniu arba „įžvelgti artimas prielinksniams samplaikas *arti prie, arčiau prie, arčiausiai prie*“ – tad kategoriškai neteigiama, kad čia prielinksnių samplaika. DLKG (1994) nerašoma apie junginį *arti prie*. BLKŽ nepateikiama nė viena žodžio *arti* reikšmė, tačiau pats žodis įtrauktas į antraštinę¹².

„Morfuoklyje“ formai *arti* pateikiamos net septynios galimos pažymos: prieveiksmaus, prielinksnio, būdvardžio *artus* moteriškosios giminės vienaskaitos vardininko ir vienaskaitos šauksmininko; veiksmažodžio *arti* bendraties; neveikiamosios rūšies vyriškosios giminės daugiskaitos vardininko dalyvio ir neveikiamosios rūšies vyriškosios giminės daugiskaitos šauksmininko dalyvio. Jau aptarti pavyzdžiai *vaikai, nelįskit arti prie arklio; jis bėgioja arti prie namų* anotatoriuje suanotuoti taip, kaip siūloma LKŽ ir LKG (II 1971) – *arti* laikomas prieveiksniu. Tačiau sakinyje *eik arčiau prie manęs* žodis *arčiau* anotuojamas kaip prielinksnis. Vadinasi, „Morfuoklyje“ samplaika *arti prie* anotuojama kaip du atskiri žodžiai – kaip prieveiksmai ir prielinksnis, o *arčiau prie* – kaip du prielinksniai. Šio darbo autorės nuomone, visuose junginiuose *arti / arčiau / artyn* turėtų būti anotuojamas atskirai nuo prielinksnio *prie* ir laikomas prieveiksniu.

Iš žodynų ir gramatikų apžvalgos atrodo, kad prieveiksmį *arti* nuo prielinksnio atskirti gan nesunku – įprastai po prielinksnio *arti* eina kilmininko linksnis, o po prieveiksmaus – ne. Didesnių sunkumų kyla anotuojant atvejus, kada po prieveiksmaus eina prielinksnis – „Morfuokliu“ tokie sakiniai ne visada

¹² Tikrinta 2025 m. spalio 20 d.

anotuojami taisyklingai. PBLKG (2024: 288) siūlomas dar vienas kriterijus, kaip atskirti būtent prielinksni *arti* nuorieveiksmaio: „prielinksnis *arti* reiškia buvimą šalia, orieveiksmaio *arti* – didesnį atstumą“, tačiau toks kriterijus, visų pirma, netinka kalbant apie automatinę morfologinę analizę, nes kompiuterinės programos negali suprasti prasminio skirtumo kaip žmogus, antra, apskritai atrodo ne visai tiksliai – remiantis juo, negalima būtų atskirti kitųrieveiksmaio nuo prielinksnių (t. y. kriterijus nėra universalus – ne visųrieveiksmaio ir prielinksnių reikšmės skiriasi, tą rodo ir žodynų analizė, kai įvairūsrieveiksmai ir prielinksniai žodynuose aprašomi panašiai).

Svarbu aptarti ir kitasrieveiksmaio *arti* formas, nes iš jų irgi gali būti padaromi prielinksniai. Kaip rašoma PBLKG (2024: 289), suprielinksneti gali ir aukštesniojo ar aukščiausiojo laipsniorieveiksmaio formos, pavyzdžiui, *arčiau* – jis galėtų būti ir prielinksnis, irrieveiksmaio, plg.: *aš einu arčiau* (prv.) ir *aš einu arčiau miško* (prl.). Tačiau tokios formos žodynuose įprastai nefiksuojamos, nes į žodynus įtraukiamos tik nelyginamojo laipsniorieveiksmaio formos, t. y. net jei ir į žodyną būtų įtraukta forma *arčiau*, tikėtina, kad ji būtų laikoma tik prielinksniu. Šukys apskritai abejoja, ar kai kurių prielinksnių, padarytų iš aukštesniojo ar aukščiausiojo laipsniorieveiksmaio, vartoseną taisyklinga. Anot jo, net „įteisintieji prielinksniai *arčiau*, *aukščiau*, *žemiau* vartojami tik vietos reikšme, bet nelabai įprasti kiekį reiškančiose konstrukcijose su atstumo matų daiktavardžiais“ (Šukys 1998: 564). Kalbininkas kaip nevartotinus pateikia kitus prielinksnius, pavyzdžiui, *toliau*, *toliausiai*, *šiauriau*, *piečiau* (Šukys 1998: 564) (apie juos rašoma tolesniuose poskyriuose). Tačiau, remiantis Šukiu (1998: 376), *arčiau*, kaip ir *arčiausiai*, yra vietos reikšmės prielinksniai, vartojami su kilmininku. Prielinksnis *arčiau* įtrauktas ir į LKG (II 1971: 588) – teigiama, kad jis vartojamas panašiai kaip *arti*. Tačiau DLKG (1994) apie prielinksni *arčiau* nerašoma – čia pateikiami tik iš nelyginamojorieveiksmaio laipsnio padaryti prielinksniai, išskyrus *aukščiau* – tikėtina, kad jis įtrauktas į žodyną, nes nėra prielinksnio *aukštai*.

Nei į DLKŽ, nei į BLKŽ žodis *arčiau* nėra įtrauktas, tačiau jį galima rasti LKŽ – čia rašoma, kad jis yra prielinksnis, vartojamas su kilmininku. Jo reikšmė nepaaiškinama, siūloma žiūrėti į žodžio *arti* reikšmę. Pateikiami du pavyzdžiai: *arčiau namų*; *eikš eikš, anteles*, *arčiaus manęs*.

„Morfuoklyje“ forma *arčiau* gali būti laikoma irrieveiksmaio, ir prielinksniu, ir būdvardžiu, ir veiksmazodžiu.

Kaip minėta, prielinksniai gali būti daromi ir iš aukščiausiojo laipsniorieveiksmaio. Tačiau prielinksnio *arčiausiai* nėra nei DLKŽ, nei LKŽ, nei BLKŽ. Į DLKŽ ir BLKŽ nebuvo įtraukta ir forma *arčiau*, tačiau kyla klausimų, kodėl į LKŽ nuspręsta įtraukti *arčiau*, bet ne *arčiausiai*. Panašiai yra ir LKG (II 1971: 588) – nors čia aprašytas prielinksnis *arčiau*, bet apie *arčiausiai* nėra jokios informacijos.

Paanalizavus vartoseną, MATE kaiprieveiksmaio *arčiausiai* pavartotas 14 kartų, o kaip prielinksnis – 2 kartus. DLKT galima matyti kitokią situaciją – čia yra 1 035 *arčiausiai* pavartojimo atvejai, apie pusę jų – prielinksniai. Kaip rašyta, *arčiausiai* prielinksniu laiko ir Šukys (1998: 376). O „Morfuoklyje“ forma *arčiausiai* laikoma prielinksniu,rieveiksmaio ir būdvardžiu.

Apibendrinant šiame poskyryje analizuotų žodžių analizę, galima teigti, kad žodis *arti* lietuvių kalboje gali būti tiekrieveiksmaio, tiek prielinksnis, o šių dviejų kalbos dalių skirtis dažniausiai grindžiama linksnio kriterijumi – jei po *arti* eina kilmininkas, jis – prielinksnis, o jei ne –rieveiksmaio. Anotuojant automatiškai, klaidų atsiranda, jei po *arti* eina koks nors kitas prielinksnis – plg. *arti prie*. Rekomenduotina šioje samplaikoje *arti* laikytirieveiksmaio. Tokio principo reikėtų laikytis ir kalbant apie kitusrieveiksmaio laipsnius, pavyzdžiui: *arčiau prie*, *arčiausiai prie*, nes, anotuojant automatiškai, *arčiau* klaidingai laikomas prielinksniu.

Aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsniorieveiksinių formos (*arčiau, arčiausiai*) taip pat gali būti vartojamos kaip prielinksniai, tačiau žodynuose jos dažniausiai atskirai neaprašomos. Autorės manymu, į žodynus ir gramatikas verta įtraukti tokius prielinksnius, jei jie vartojami ir taisyklingi. Prielinksniai nėra laipsniuojami nei kaip nors kitaip kaitomi, todėl įtraukti vien prielinksnio *arti* nepakanka – juk iš jo negalima padaryti prielinksnio *arčiau*, kaip tai padaromarieveiksinių atveju. Kad į žodynus verta įtraukti formą *arčiau*, rodo ir vartosena – tekстыne MATAS *arčiau* prielinksniškai vartojamas 57 kartus, o kaiprieveiksminis – tik 34 kartus. DLKT yra 7 946 *arčiau* pavartojimo atvejai, išanalizavus pirmuosius 100, rasti 65rieveiksminio pavartojimo atvejai, 32 – prielinksnio ir 3 atvejai, kada aptariamas žodis vartojamas samplaikoje *arčiau prie* (pvz.: *gultai turi būti talpinami arčiau prie įėjimo į žmonių apsaugos patalpas*). Tokiu atveju *arčiau* reikėtų traktuoti kaiprieveiksminį.

4.2. Iki analizė

Žodis *iki* DLKŽ apibrėžiamas kaip prielinksnis, jungtukas irrieveiksminis. Prielinksnis *iki* žymi vietos arba laiko ribą, vartojamas su kilmininku, o tarmėse su vienaskaitos naudininku, pavyzdžiui: *eik iki namų* ir *vandens iki juostos (iki juostai)*. Jungtukas *iki* reiškia „kol, ligi“, pavyzdžiui: *lauk, iki aš parėisiu*. Prieveiksminis reiškia „kol, dar“, pavyzdžiui: *iki gyvas, to neužmiršiu; ateisiu vakare, iki žiburio neuždegus*. Norsrieveiksinių ir jungtukų daugiareikšmiškumo analizė nėra šio tyrimo tikslas, tačiau verta trumpai aptarti DLKŽ pateiktus *iki* jungtuko irrieveiksminio apibrėžimus – abu jie kone vienodi – *iki* reiškia „kol“. Aiškesnė skirtis netampa ir perskaičius pavyzdžius – sunku suprasti motyvaciją, kodėl viename sakinyje *iki* yra jungtukas, o kitur –rieveiksminis.

Tęsiant žodynų analizę, LKŽ *iki* irgi įvardijamas kaip prielinksnis,rieveiksminis ir jungtukas. Rašoma, kad prielinksnis vartojamas su kilmininku arba naudininku (nors nenurodoma, bet galima suprasti, kad pastaroji vartosena – tarmiška), ir turi keturias reikšmes:

- 1) „rodo vietą arba daiktą, kur veiksmas eina, ligi kur veiksmas siekia“, pavyzdžiui: *iki kelio bus trys varšnos*;
- 2) „rodo laiką, ligi kurio trunka veiksmas“, pavyzdžiui: *tėvas mano iki šiolei dirba; iki kolei šlovė mano bus papeikimu*;
- 3) „rodo veiksmo būdą“, pavyzdžiui: *lūpos suskeldėję iki kraujo*;
- 4) „rodo daikto kokybę“, pavyzdžiui: *juodas gaidys ant tvoros tupi, uodega iki žemei, balsas iki dangaus*.

Verta paminėti, kad tarp pavyzdžių, kuriuose *iki* vartojamas prielinksniškai, galima rasti samplaikas *iki kolei, iki tol, iki šiolei* – dvi pastarosios įtrauktos ir į BLKŽ antraštinę, laikomosrieveiksniais (t. y. vienu leksiniu vienetu), nors iš LKŽ pavyzdžių tarsi galima būtų suprasti, kad *iki šiolei, iki kolei* ir *iki tol* traktuojama ne kaip viena bendrą reikšmę turinti samplaika, o kaip du atskiri žodžiai – prielinksnis irrieveiksminis (nes pavyzdžiai pateikiami apibrėžiant prielinksinį). Kita vertus, LKŽ, apibrėžiantrieveiksnius *šiol* ir *tol* (bet ne *kol*), nurodoma, kad jie vartojami su prielinksniais *iki, ligi, nuo* (pvz., *ligi šiol užsibrėžta; išlaikė sieną iki šiol; lig tol gyvenome gerai; sūnus karaliaus atsisakė nuo karalystės iki tol, iki nepasimatys su seserimis*). Tad tokie junginiai laikomi suprieveiksminėjusiais. Dėl tokių samplaikų diskutuota jau seniau: remiantis Erika Rimkute, Giedre Jarašiūnaite ir Petru Homola (2005: 66), tokius junginius reikėtų analizuoti kaip vieną žodį, jų neskaidyti: „junginius *iki kol, iki tol, iki šiol* reikėtų laikytirieveiksniais <...>, visą tą frazę laikyti tam tikra kalbos dalimi“. Remiantis Šukiu (1998: 399), prielinksnis *iki* įeina į samplaikiniųrieveiksinių, tokių kaip *iki šiol*, sudėtį, tad galim suprasti, kad ir Šukys frazę *iki šiol* laiko samplaikiniurieveiksminiu, o ne atskirai einančiurieveiksminiu ir prielinksniu. Ir DLKG (1994: 464) samplaikos *iki kol(ei), iki šiol(ei), iki tol(ei)* pateikiamos laikorieveiksinių sąrašė.

Tačiau žodynuose tai atspindima tik iš dalies – *iki šiol(ei)* vienu leksiniu vienetu laikoma BLKŽ ir DLKŽ, *iki tol* – tik BLKŽ. BLKŽ galima rasti ir *iki kol* – šis junginys pateikiamas prierieveiksmaio *kol*, kurio antraštiniame straipsnyje rašoma, jog jis vartojamas su prielinksniais *iki* ir *ligi* – tad kaip atskira samplaika *iki kol* į BLKŽ nėra įtraukta (nors atskiros antraštinės formos išskiriamos *iki šiol(ei)* ir *iki tol*), o LKŽ junginiai *iki tol* ir *iki šiol* pateikiami aprašantrieveiksnius *tol* ir *šiol* – t. y. irgi neišskiriama atskirų antraštinių formų. Šiuo straipsniu norima atkreipti dėmesį, kad samplaikiniųrieveiksmių ir prielinksnių pateikimas leksikografiniuose darbuose vis dar nėra nuoseklus. Dėl to kalbos vartotojams, kompiuterinių kalbos analizės programų kūrėjams kyla sunkumų. BLKŽ *iki* yra įtrauktas į antraštinę, bet kol kas neaprašytas¹³. Šukys (1998: 400) apie prielinksnį *iki* rašo, kad jis bendrinėje kalboje vartojamas su kilmininku, o su naudininku – tik tarmėse. Bendriausia jo reikšmė – rodyti kokią nors galutinę ribą.

LKG (II 1971: 591–592) teigiama, kad prielinksnis *iki* vartojamas erdvės santykiams reikšti (*nuslinko iki tvoros galo*); veiksmo ar būsenos intensyvumo laipsniui reikšti (*įkaitinti iki baltumo*); žymint veiksmo ar būsenos laiko galinę ribą (*Juras išsėdėdavo iki vidurnakčio*); reiškiant aukščiausią kiekio ribą (*derlius būdavo nuimamas iki grūdelio*). Atskirosrieveiksmaio *iki* LKG (II 1971) nėra, tačiau, kaip jau minėta, rašoma apie samplaikinius *iki šiol(ei)*, *iki kol(ei)*, *iki tol(ei)* ir kitus, tokius kaip *iki dabar*, *iki laiko*, *iki laikui*, *iki poryt*, *iki šiam laik* (LKG II 1971: 466). Kaip minėta, *iki šiol(ei)* samplaika laikoma BLKŽ ir DLKŽ, *iki tol(ei)* – tik BLKŽ, o tokių samplaikų kaip *iki kol(ei)* (kaip minėta, *iki kol* galima rasti BLKŽ, tačiau tik apibrėžiantrieveiksnių *kol*, t. y. samplaika *iki kol* nėra įtraukta į antraštinę; analogiška situacija yra ir LKŽ su *iki tol*, *iki šiol*), *iki dabar*, *iki laiko*, *iki laikui*, *iki poryt*, *iki šiam laik* nerasta nė viename analizuotame žodyne. Taigi, galima daryti prielaidą, kad jos laikomos ne vienurieveiksmiu, o dviem atskirais žodžiais – prielinksniu irrieveiksmiu (ar, *iki laiko* atveju, daiktavardžiu). Kita vertus, nors DLKŽ ir nėra nuorodų, kad minėtos samplaikos su žodžiu *laikas* yra suprieveiksmėję junginiai, tačiau vis tiek būtų galima įžvelgtirieveiksminišką vartoseną su šiuo žodžiu (žr. *laikas*): *po laiko* reiškia „per vėlai“, *be laiko* – „anksti“, *pirma laiko* – „anksti“. Kaip rašyta įvade,rieveiksmėjimo procesai sudėtingi ir nuolat vykstantys, todėl tikėtina, kad minėtųrieveiksmaio ir prielinksnių junginių virtimasrieveiksmais dar išsamiai neištirtas arba žodynuose kitaip nustatomasrieveiksmėjimo laipsnis.

Ir „Morfuoklio“ duomenų bazėje iš šio sąrašo samplaikomis laikomi tik *iki šiol(ei)*, *iki kol(ei)*, *iki tol(ei)*. Kitų samplaikų nepavyksta rasti ir morfologines samplaikas analizavusios Rimkutės ar Jolantos Kovalevskaitės darbuose (Rimkutė 2009; Rimkutė, Kovalevskaitė 2009; Rimkutė, Kovalevskaitė 2010; Kovalevskaitė 2012), todėl abejotina, ar išties *iki dabar*, *iki laiko*, *iki laikui*, *iki poryt*, *iki šiam laik* verta laikyti dabartinei lietuvių kalbai aktualiomis samplaikomis. Tą patvirtina ir tekstynų analizė. DLKT *iki laiko* pavartota 17 kartų, *iki poryt* – 3, *iki šiam laik* visai nerasta. Vienintelė samplaika *iki dabar* yra gan dažna – pavartota 342 kartus.

Remiantis DLKG (1994: 442), prielinksnis *iki* čia apibrėžiamas gana panašiai – teigiama, kad jis vartojamas žymint slinkties galinę ribą erdvėje (*nuėjo iki miško*); galinę veiksmo laiko ribą (*pjovė rugius iki vakaro*); aukščiausią kiekio ribą (*suskaičiavo iki dešimt*); aukščiausią intensyvumo ribą (*geležis įkaito iki baltumo*). Prieveiksmaio aprašas DLKG (1994) panašus į LKG (II 1971) – čia irgi neskiriama atskirarieveiksmaio *iki* reikšmė, tačiau minimi samplaikiniairieveiksmai, į kurių sudėtį įeina *iki* – beje, tarp jų galima rasti ir minėtus *iki dabar*, *iki poryt*. Minima, kad jie vartojami žymint „pradinę ar galinę laiko ribą“.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nė viename žodyne, gramatikoje nenurodyta *iki* kaip jaustuko reikšmė – šis žodis kaip jaustukas vartojamas atsisveikinant. „Morfuoklyje“ ilgą laiką taip pat nebuvo *iki*

¹³ Tikrinta 2025 m. spalio 20 d.

kaip jaustuko interpretacijos, bet neseniai buvo papildyta šio žodžio analizė ir dabar *iki* analizuojamas kaip jungtukas, prielinksnis,rieveiksmais ir jaustukas.

Apibendrinant galima teigti, kad, apibrėžiant žodį *iki*, yra keli probleminiai atvejai: neaiškus skirtumas tarp jungtuko irrieveiksmaio – prie abiejų šių kalbos dalių nurodoma reikšmė „kol“. Šio straipsnio autorės nuomone, būtų galima apsispręsti palikti tik vieną jų – remiantis DLKG (1994) ir LKG (II 1971), tik jungtuko reikšmę, orieveiksmaiskai vartojamos būtų tik samplaikos su *iki* (pvz., *iki šiol(ei)*, *iki tol*). Svarstytinios kitos samplaikos su *iki* (*iki kol(ei)*, *iki šiol(ei)*, *iki tol(ei)*, *iki dabar*, *iki poryt*) – kyla klausimų, ar jas verta įtraukti į žodynus. Į kai kurių žodynų antraštynus įtrauktos tik samplaikos *iki tol* ir *iki šiol*, nors *iki kol* galima rasti ir BLKŽ, aprašantrieveiksmį *kol*. Vadinasi, iki galo neaišku, kuo laikyti *iki kol(ei)*, *iki dabar*, *iki poryt* – ar tai samplaika, ar du atskiri žodžiai? Autorės nuomone, iš pastarojo sąrašo samplaika verta laikyti būtų tik *iki kol(ei)* (kaip rašoma gramatikose ir kitų tyrėjų darbuose (Rimkutė, Jarašiūnaitė, Homola 2005: 66; Šukys 1998: 400), tačiau ne *iki dabar*, *iki poryt* – juos vertėtų laikyti atskirais žodžiais – jų vartojimas tekstyne nėra dažnas, matyti atskira leksinė reikšmė.

4.3. *Netoli* analizė

Remiantis DLKŽ, *netoli* gali būtirieveiksmais arba prielinksnis. Prielinksnis vartojamas su kilmininku ir turi tris reikšmes:

- 1) „arti (žymint atstumą)“: *šulinys netoli namų*;
- 2) „arti (žymint laiką)“: *Saulė netoli laidos; jau netoli dvylikos*;
- 3) „apie (žymint apytikrį kiekį, skaičių)“: *žmonių susirinko netoli šimto*.

Prieveiksmais turi dvi reikšmes:

- 1) „arti, čia pat (vietos atžvilgiu)“: *mano namai visai netoli*;
- 2) „arti (laiko atžvilgiu)“: *jau netoli vakaras*.

LKŽ rašoma panašiai: prielinksnis *netoli* vartojamas su kilmininku, jis gali turėti tris reikšmes:

- 1) „arti, nedideliu nuotoliu“: *jis gyvena netoli miesto*;
- 2) „arti (laikui žymėti)“: *jau netoli dvylikos, eik gult!; senelis iš pradžios baisiai nusiminė, net apsirgo ir netoli buvo mirties*;
- 3) „apie (apytikriam kiekiui reikšti)“: *jo tėvas netoli šimto metų turėjo*.

Prieveiksmais turi keturias reikšmes – dviem daugiau nei DLKŽ:

- 1) „arti, čia pat (vietos atžvilgiu)“: *dabar ir aš nebetoli gyvenu; maudėmės netoli nuo kranto*;
- 2) „ greit, netrukus“: *jau lietus netoli*;
- 3) „nedaug, kiek, nelabai“: *kaipo žmogus netoli yra prakilnesniu už avį*;
- 4) „beveik, kone“: *netoli dvylika kilometrų nuo Kapčiamiesčio*.

Žodžio *netoli* aprašas LKŽ atrodo aiškus: netrūksta pavyzdžių, tiksliai, plačiai aprašytos reikšmės, jų išskiriama daugiau nei DLKŽ (tai suprantama, nes pirmasis žodynas yra didesnės apimties, pateikia pavyzdžių iš įvairesnio laikotarpio, skirtingų kalbos variantų lietuvių kalbos).

Išsamiau norisi aptarti pavyzdį *maudėmės netoli nuo kranto* – jis LKŽ pateiktas apibūdinantrieveiksmį, vadinasi, galima suprasti, kad žodyne *netoli nuo* laikomarieveiksmaio ir prielinksnio junginiu. Panašiai aiškinama ir LKG (II 1971: 581): „Betarpiškai prieš kai kuriuos senybinius prielinksnius esti pavartojamas vienas kitas žodis, galintis eiti irrieveiksmiu, ir naujybiniu prielinksniu.“ Prie pavyz-

džių galima rasti tokį: *netoli nuo vandens baseinų* ir tuoj pat paaiškinama, kad *netoli* atliekarieveiks-
mio funkciją ir su *nuo* samplaikos nesudaro. Rašoma, kad samplaika nesudaro dėl to, kad tokiu
atvejurieveiksmį galima nukelti ir po prielinksninės konstrukcijos ar tarp jų išpausti kitą žodį. Ir iš
tiesų – juk būtų galima pasakyti *maudėmės nuo kranto netoli*; *netoli maudėmės nuo kranto*, nors tai
ir skamba kiek nenatūraliai. DLKG (1994: 443) irgi laikomasi tokios nuomonės – tarp prielinksninių
samplaikų nėra tokios kaip *netoli nuo*, aprašant prielinksnį *netoli* tarp pavyzdžių nėra tokių, kur *netoli*
eitų šalia *nuo*. Junginį *netoli nuo* galima rasti skyriuje apie prielinksnį *nuo* – iš to irgi galima spręsti,
kad *netoli* čia laikomasrieveiksniu, o *nuo* – atskiru prielinksniu. Tačiau kiti kalbininkai su tokia
nuomone nesutiktų. Šukys (1998: 418) rašo, kad „prielinksnis *netoli*, rodydamas vietą, kartais sudaro
samplaiką su prielinksniu *nuo*“ arba kad „surieveiksmais *toli*, *netoli* <...> prielinksnis *nuo* linkęs
sudaryti samplaikinius prielinksnius *toli nuo*“, vadinasi, *netoli nuo* laikomas samplaikiniu prielinksniu.
Kita vertus, samplaika *netoli nuo* nėra įtraukta į joki žodyną, į „Morfuoklio“ duomenų bazę – taip pat.

Šukiui antrinama ir PBLKG (2024: 289), t. y. kad junginyje *netoli nuo* žodis *netoli* yra prielinksnis:
„prielinksnių vientisumas gali priklausyti ir nuo konkrečių jų reikšmių, pavyzdžiui, prielinksnio *nuo*
konstrukcijos yra labiau suaugusios su antriniu prielinksniu *netoli*: *netoli nuo Klaipėdos pasukome į
šoną*“. Apskritai PBLKG (2024) naujųbinių prielinksnių irrieveiksnių skirtis samplaikose aprašyta
gana liberaliai – esą tai lemia intonacija, o ne taisyklės: „Prieš pirminį prielinksnį einantys antriniai
gali būti interpretuojami kaip savarankišką sintaksinę paskirtį turintysrieveiksmai <...>. Jų abiejų
interpretacija kaip prielinksnių gali lemti vientisą intonaciją. Pasakomi savarankiška intonacija, jie
darosi savarankiški irrieveiksmais suprantamas pagrindine – aplinkybine reikšme“ (PBLKG 2024:
289). Intonacija nėra objektyvus rodiklis, kaip atskirtirieveiksmį nuo prielinksnio, o anotuojant au-
tomaticinėmis programomis apskritai nepritaikomas, todėl šis PBLKG (1994) pateiktas teiginys sunkiai
pritaikomas praktiškai susidūrus su galimomis samplaikomis. BLKŽ žodis *netoli* nėra aprašytas, tačiau
į antraštiną įtrauktas¹⁴.

Aptarus *netoli* aprašus žodynuose ir gramatikose, lieka neaišku, kuo laikyti *netoli nuo* – prielinksnine
samplaika (vienu leksiniu vienetu), arrieveiksniu ir prielinksniu (dviem leksiniais vienetais). Re-
miantis LKŽ, LKG (II 1971), DLKG (1994) informacija, *netoli nuo* verčiau laikyti ne samplaika, o
dviem atskirais žodžiais:rieveiksniu ir prielinksniu.

4.4. Paraleliai analizė

Forma *paraleliai* į DLKŽ antraštiną nėra įtraukta – įtrauktas tik būdvardis *paralelus*, kuris reiškia
„lygiagretus“, tačiau nėra pateikiama jokių pavyzdžių – nei būdvardžiui, nei iš jo padarytamrieveiks-
miui, be to, antraštinio žodžio *paralelus* lizde nėra pateikiamosrieveiks-
mio formos. *Paraleliai* čia nelaikomas ir prielinksniu.

LKŽ antraštyne yra forma *paraleliai*, ir, nors nėra apibrėžties, galima rasti vartojimo pavyzdį: *su krikščio-
nybės įsigalėjimu mūsų krašte paraleliai vyko taip pat ir lenkų kultūros įsigalėjimas*. Apibrėžiant būdvar-
dį *paralelus*, iš kurio ir padarytasrieveiks-
mis, irgi nenurodyta reikšmė, tačiau siūloma žiūrėti į būdvardį
paralelinis, kuris reiškia „turintis paralelės savybes, lygiagretus“; „einantis greta, glaudžiai susijęs“. LKŽ
žodis *paraleliai* nelaikomas prielinksniu. BLKŽ tokio žodžio visai nėra¹⁵. „Morfuoklyje“ forma *para-
leliai* laikoma arbarieveiksniu, arba būdvardžio naudininku, bet ne prielinksniu. Vadinasi, nei viename
apžvelgtame žodyne, nei „Morfuoklyje“ nelaikoma, kad *paraleliai* gali būti prielinksnis.

¹⁴ Tikrinta 2025 m. spalio 20 d.

¹⁵ Tikrinta 2025 m. spalio 20 d.

MATE yra 6 *paraleliai* pavartojimai, 1 iš jų vartoseną – prielinksniška (t. y. *paraleliai* eina kartu su linksniu). DLKT yra 197 šios formos pavartojimo atvejų, tarp jų – 22 vartojami prielinksniškai. Iš tekstynų matyti, jog *paraleliai* dažnai eina su naudininku. Šio linksnio vartoseną su prielinksniais bendrinėje kalboje neįprasta – kaip jau rašyta, anot DLKG (1994: 586–649), su prielinksniais vartojami tik galininkas, įnagininkas, kilmininkas, o, remiantis Šukiu (1998: 14), „lietuvių kalbos prielinksniai vartojami su kilmininku, galininku ir įnagininku (retai, paprastai tarmėse, ypač rytų aukštaičių, su naudininku)“, pavyzdžiui, *prie Smetonai buvo geriau*. Apie naudininko vartoseną su prielinksniais daugiausia rašė senieji kalbininkai, pavyzdžiui, Schleicheris (1856: 291–294) – iš to būtų galima spręsti, kad naudininko vartoseną pasenusi, likusi tarmėse ar sustabarėjusiuose leksikalizuotuose junginiuose (pvz., *po kairei, ligi valiai* (plačiau žr. DLKG 1994: 439)).

Tačiau *paraleliai* analizė tekstynuose atskleidė, kad šis žodis plačiai vartojamas su naudininku – iš 22 prielinksniškai vartojamo *paraleliai* atvejų visi – su naudininku. Iš pavyzdžių matyti, kad tai nėra tarmiška kalba: *biblioteka šiandien apima fondus ir paslaugas, siūlomas **paraleliai** bibliotekos fiziniams ištekliams; baletų artistai ir užsienyje ruošiami 7–8 metus, **paraleliai** viduriniojo ugdymo programai; jis tęsiasi **paraleliai** jūros pakrantei; upių ruožais driekiasi beveik **paraleliai** sausumai; susiformavo ir nerašyti įstatymai, egzistavę **paraleliai** formaliajai teisei*.

Automatinis morfologinis anotatorius *paraleliai* visuose šiuose sakiniuose anotuoja kaiprieveiksmių. Gali kilti klausimų, kokia kalbos dalimi išties reikėtų laikyti šį žodį tokiam kontekste. Iš vienos pusės, tai, kad jis vartojamas su linksniu, rodo, kad tai – prielinksnis, nes, kaip jau rašyta, gramatikose vartojimas su linksniais – pagrindinis požymis, kaip atskirti prielinksnius nuorieveiksmių. Kita vertus, rašoma, kad su naudininku prielinksniai bendrinėje kalboje vartojami tik tarmėse ar sustabarėjusiuose junginiuose, o toks argumentas tarsi rodytų, kad *paraleliai* visada yrarieveiksmais. Manytina, kad tokią vartoseną su naudininku nulėmė tai, kad šisrieveiksmis padarytas iš netipiškos vartosenos būdvardžio *paralelus*, nes jis prisijungia naudininko linksnį (plg. *paralelus sienai, paralelus namui*). Tokių būdvardžių, kurie prisijungia linksnius, yra ir daugiau – apie juos rašo Laima Jancaitė-Skarbalė ir Rimkutė (2025: 90). Galima teigti, kad *paraleliai* vartojimas su naudininku ir yra nulemtas būdvardžio *paralelus* analogiško vartojimo. Kitaip tariant, būdvardžio junglumas persikelia irrieveiksmiui: *paralelus (kam) > paraleliai (kam)*. Todėl tokiu atveju *paraleliai* nereikėtų laikyti prielinksniu (kaip ir panašiu junglumu pasižyminčių kitųrieveiksmių, plg. *analogiškas, lygiagretus* (plg. *analogiškas žaidimo pasauliui; latakai išdėstomi **lygiagrečiai** vieni kitiems*)).

Dėmesio verti ir Šukio teiginiai (1998: 563) – kalbininkas rašo apie panašios vartosenos žodį *priešingai* – esą tairieveiksmis, vartojamas panašiai kaip naujybinis prielinksnis; eidamas su naudininku, jis padeda išreikšti priešpriešą, neatitikimą, pavyzdžiui: ***priešingai** viltims, gyvenimas negerėja; **priešingai** orų prognozei, dangus nusiblaivė*. Vadinasi, Šukys tokio tipo su naudininku vartojamus žodžius irgi laikorieveiksmais, tačiau vartojamais prielinksniškai – vadinasi, ne grynaisiais prielinksniais.

Taigi, žodis *paraleliai* į žodynus įtrauktas tik kaip būdvardis, rečiau –rieveiksmis, arba visai neįtrauktas. Vartoseną rodo, kad jo vartoseną panaši į prielinksnio – jis sudaro konstrukcijas su naudininku. Tačiau prielinksniu jo laikyti nederėtų – linksnio surieveiksniu vartojimą šiuo atveju nulemia būdvardžio, iš kurio ir padarytasrieveiksmis, junglumas.

4.5. *Piečiau* analizė

DLKŽ žodis *piečiau* apibrėžiamas tik kaiprieveiksmis, reiškiantis „labiau į pietus“. Yra tik vienas pavyzdys: *jis gyvena **piečiau** nuo mūsų*, dėl kurio būtų galima svarstyti – ar tikrai *piečiau* šiame pavyzdyje yra atskirasrieveiksmis, o ne prielinksnis, o gal „*piečiau* nuo“ yra prielinksninė samplaika.

Ir LKŽ *piečiau* apibrėžiamas tik kaiprieveiksmis, reiškiantis „labiau į pietus“: *šičia kolonizacija yra senesnė, ir dėl to atsiskiria nuo piečiau gyvenančių zanavykų*. Į BLKŽ *piečiau* įtrauktas, tačiau nėra apibrėžties, pavyzdžių¹⁶. „Morfuoklyje“ žodis *piečiau* visada anotuojamas tik kaiprieveiksmis, o *piečiau nuo* nelaikoma samplaika.

Tačiau vartoseną rodo ką kita. Nors MATE tėra vienas *piečiau* pavartojimas ir šis žodis čia eina prieveiksmiu, DLKT galima rasti ir *piečiau* kaip prielinksinį. *Piečiau* čia pavartotas 136 kartus, iš jų 50 – kaip prielinksnis, po kurio eina kilmininkas, pavyzdžiui: *vengrams gan gerai klojosi piečiau Dunojaus; šiandien piečiau Lietuvos praslinks ciklonas, kuris padidins debesuotumą; paprastai jūrinių žuvys randamos ne piečiau Juodkrantės*. Tai įrodo, kad prielinksnio vartoseną – gan dažną ir būtų galima įtraukti tokią šio žodžio funkciją į žodynus ar bent į „Morfuoklį“. Taip pat DLKT galima rasti gan dažną *piečiau nuo* vartoseną – 18 kartų iš 136, pavyzdžiui: *išskris į Haidarabadą, esantį gerokai piečiau nuo mūsų maršruto; Onos bažnyčia, statyta Vytauto, stovėjusi piečiau nuo dabartinio muziejaus*.

Apie tokią *piečiau* vartoseną rašo ir Šukys (1998: 564), tačiau jis visais atvejais *piečiau* laiko prieveiksmiu, o prielinksniškai vartojamą *piečiau* – netaisyklingu: „Pastaraisiais dešimtmečiais lietuvių kalboje labai paplito linkmę reiškiančių prieveiksmių *šiauriau, piečiau, ryčiau, vakariau, įpiečiau, įšiauriau, pietryčiau...* prielinksniška vartoseną. Kaip prieveiksmiai šie žodžiai nėra peiktini <...>. Tačiau prielinksniškai jie nevartotini: vietoj *šiauriau ko* sakytina *į šiaurę nuo ko*“. Pasak jo (žr. ten pat), tokia vartoseną lietuvių kalboje tradicinė, o prielinksniška vartoseną pasiskolinta iš rusų kalbos. Šukys (žr. ten pat) aptaria ir samplaiką *piečiau nuo* – esą toks vartojimas įteisintas, *piečiau* šiuo atveju vis tiek reikėtų laikyti prieveiksmiu, o samplaika su prielinksniu *nuo* nesusidaro: „Šitokia vartoseną, be abejo, geresnė negu *piečiau mūsų*“. Tačiau, kaip jau rašyta, tekstynuose prielinksniškai vartojamas *piečiau* dažnesnis nei *piečiau nuo*.

VLKK¹⁷ požiūris į tokius prielinksnius kaip *piečiau, šiauriau* skiriasi nuo Šukio išsakyto. Laikoma, kad tokie prielinksniai yra šalutiniai normos variantai, t. y. vartotini, tačiau pirmenybė teiktina junginiams *piečiau nuo, šiauriau nuo*. Kadangi jie įvardijami „junginiais“, galima spręsti, kad ir VLKK nelaiko *piečiau nuo* samplaika, tačiau neaišku, ar *piečiau* tokiu atveju yra prieveiksmis, ar prielinksnis.

Prielinksnio *piečiau* (ar į jį panašių, pavyzdžiui, *šiauriau*) negalima rasti nei DLKG (1994), nei LKG (II 1971). DLKG (1994) paminėtas prieveiksmis *šiauriau*, tačiau nerašoma apie jo homonimiškumą su prielinksniu, o tarp pavyzdžių nėra junginio *šiauriau nuo*, todėl lieka neaišku, kuo jį laikyti – dviem prielinksniais, prieveiksmiu ir prielinksniu ar prielinksnine samplaika.

Remiantis gramatikomis ir žodynais, *piečiau* gali būti tik prieveiksmis. Tačiau tekstynų analizė rodo kitokią situaciją – prielinksniškai vartojamas *piečiau* – dažnas, sudaro 36 proc. visos *piečiau* vartosenos (remiantis DLKT). Kyla iššūkių apibrėžiant, kuo laikyti *piečiau nuo* – remiantis gramatikomis ir žodynais, *piečiau* būtų galima laikyti prieveiksmiu, o *nuo* – prielinksniu, anotuoti juos atskirai, ne kaip samplaiką. Tačiau verta atkreipti dėmesį į tai, kad eidamas be prielinksnio *nuo, piečiau* gali būti vartojamas prielinksniškai. Kadangi tokią vartoseną taisyklinga laiko ir VLKK, o vartojimo dažnumą įrodo tekstynai, į žodynus ir „Morfuoklio“ duomenų bazę patartina įtraukti prielinksnio *piečiau* reikšmę.

¹⁶ Tikrinta 2025 m. spalio 20 d.

¹⁷ <https://vlkk.lt/konsultacijos/6799-siauriau-ko?lang=uk>.

4.6. *Skersai* analizė

Antraštinė forma *skersai* DLKŽ apibrėžiama tik kaip prielinksnis, vartojamas su kilmininku ir galininku, skirtas „vietai žymėti“, pavyzdžiui: *guli skersai lovos*; *skersai kelią lapė perbėgo*; *skersai kelio stovi*. Toks apibrėžimas – per siauras ir neaiškus, nes nepatikslinkta, kokiai vietai žymėti skirtas prielinksnis. Prieveiksmį *skersai* galima rasti būdvardžio *skersas* žodyniniame straipsnyje ir nors čia apibrėžiamas tik pats būdvardis („pasisukęs šonu, pločiu“; „kreivas, šnairas“; „priešingas, atžarus, piktas“), galima rasti pavyzdžių su prieveiksmiais: *skersai pasižiūrėti*; *skersai patraukti*. Kaip jau rašyta, taip elgiamasi su visais prieveiksmiais, kurie padaryti iš būdvardžių.

Į LKŽ antraštinę įtrauktas ir prieveiksmis, ir prielinksnis *skersai*. Rašoma, kad prielinksnis vartojamas ne tik su galininku ir kilmininku, bet ir su naudininku ir įnagininku. Jis vartojamas „žymint vietą, kurią kas kerta, pereina, dengia nuo vieno krašto iki kito“: *bėga skersai kelią kiškis*; *duok skersai nugaros tai karvei*. Prieveiksmio *skersai* apibrėžimo nėra, pavyzdžiai su prieveiksmiu pateikiami būdvardžio *skersas* žodyniniame straipsnyje prie tam tikrų būdvardžio reikšmių: „einantis kieno pločiu“: *skersai atsigulė*. Tačiau čia pateikiama ir tokių pavyzdžių, dėl kurių būtų galima suabejoti, pavyzdžiui: *guli skersai lovos*; *tėvai skersai per upę gyvena*. Kodėl konstrukcija *skersai lovos* pateikiama prie prieveiksmio pavyzdžių, sunku suprasti. Tai prielinksninė vartosena, o ne prieveiksmis, nes po jo eina kilmininko linksnio daiktavardis. Svarstyтина ir konstrukcija *skersai per* – ar jos nebūtų galima laikyti prielinksnine samplaika? Visgi atrodo, kad ne: LKG (II 1971) tokiose konstrukcijose *skersai* ištis laikomas prieveiksmiu (LKG II 1971: 581), nes jį galima nukelti ir po prielinksninės konstrukcijos ar tarp prieveiksmio ir prielinksnio įsprausti kitą žodį (tačiau PBLKG (2024) apie *skersai per* nerašoma – tik minimas antrinis prielinksnis *skersai*; apie tai nerašoma ir Šukio knygoje (1998) ar DLKG (1994)).

BLKŽ žodis *skersai* nėra aprašytas, bet įtrauktas į antraštinę¹⁸. „Morfuoklyje“ žodis *skersai* laikomas prieveiksmiu, būdvardžio naudininku ir prielinksniu, einančiu su kilmininku. Derėtų įtraukti prielinksnio, einančio su galininku, reikšmę – ji aprašyta ir DLKŽ, ir LKŽ. Dėl to programa daro klaidų – jei po prielinksnio eina galininkas (pvz.: *skersai kelią lapė perbėgo*), jis klaidingai anotuojamas kaip prieveiksmis.

Vadinasi, teoriškai kyla neaiškumų, kaip atskirti prieveiksmį nuo prielinksnio – žodynuose prie prieveiksmių aprašų galima rasti pavyzdžių, kur vartojamas ne prieveiksmis, o prielinksnis. Taip pat į „Morfuoklio“ duomenų bazę verta įtraukti informaciją, kad prielinksnis *skersai* gali eiti su galininku.

4.7. *Šiauriau* analizė

Žodžio *šiauriau* aprašai, rodos, struktūriškai turėtų būti panašūs į jau aptarto *piečiau*, tačiau taip yra ne visuose žodynuose. DLKŽ *šiauriau* laikomas tik prieveiksmiu, reiškiančiu „labiau į šiaurę“: *jie nuplaukia dar šiauriau – prie pat speigračio*. Kaip rašyta, panašiai čia aprašytas ir *piečiau* – jis irgi laikomas tik prieveiksmiu, reiškiančiu „labiau į pietus“. Prie pavyzdžių buvo galima rasti samplaiką *piečiau nuo* – čia *piečiau* laikomas prieveiksmiu, o *nuo* – prielinksniu. LKŽ *šiauriau* irgi laikomas tik prieveiksmiu, reiškiančiu „labiau į šiaurę, šiaurės link“: *jį perkėlė dar šiauriau, prie pat speigračio*. Prieveiksmis *piečiau* LKŽ aprašytas panašiai.

BLKŽ *piečiau* neaprašytas¹⁹, tačiau galima rasti *šiauriau* apibrėžimą. *Šiauriau* čia laikomas ne tik prieveiksmiu, bet ir prielinksniu. Prieveiksmis reiškia „toliau į šiaurę“: *šiauriau plyti lyguma*. Prielinksnis

¹⁸ Tikrinta 2025 m. spalio 20 d.

¹⁹ Tikrinta 2025 m. spalio 20 d.

vartojamas su kilmininku: „(nuo ko, ko). Vartojamas „reiškiant vietą ar slinktį toliau, labiau į šiaurę“, pavyzdžiui: *šiauriau nuo Lietuvos* [*šiauriau Lietuvos*]; *lėktuvas nukrito penki kilometrai šiauriau nuo Talino* (*šiauriau Talino*). Tokie pavyzdžiai kelia klausimų – kaip jau rašyta, kituose žodynuose ir gramatikose junginyje *piečiau nuo* žodis *piečiau* laikomasrieveiksniu, o *nuo* – prielinksniu, tačiau BLKŽ junginyje *šiauriau nuo* esantis žodis *šiauriau* laikomas prielinksniu. „Morfuoklyje“ *šiauriau* (kaip ir *piečiau*) irgi nelaikomas prielinksniu – tikrieveiksniu ir būdvardžio *šiaurus* aukštesniojo laipsnio bevarde gimine.

Kaip jau rašyta, Šukys (1998: 564) *piečiau, šiauriau* irgi laiko tikrieveiksmais, o jų prielinksnišką vartoseną laiko netaisyklinga. Svarbu ir tai, kad variantiškai BLKŽ pateikiamas ir prielinksnio *šiauriau* vartojimas be *nuo* – tokį vartojimą Šukys laiko netaisyklingu. Kaip minėta, toks požiūris skiriasi nuo VLKK²⁰: komisija tokią vartoseną laiko šalutiniais normos variantais.

Prielinksnis *šiauriau* neaprašytas nei DLKG (1994), nei LKG (II 1971). DLKG (1994) *šiauriau* aprašytas tik kaiprieveiksmais, tačiau nerašoma apie jo homonimiškumą su prielinksniu, o tarp pavyzdžių nėra junginio *šiauriau nuo*, todėl neatsakoma į klausimą, kuo *šiauriau* laikyti junginyje su prielinksniu *nuo* –rieveiksniu, prielinksniu, o gal *šiauriau nuo* apskritai yra prielinksninė samplaika.

Kaip buvo rašyta analizuojant *piečiau*, šis žodis gan dažnai vartojamas prielinksniškai – ir dažniau eina vienas, be prielinksnio *nuo*. Panašiai yra ir su *šiauriau*. Nors MATE yra tik 3 pavartojimo atvejai ir visi jierieveiksmai, DLKT rasta 224 *šiauriau* pavartojimų, 82 iš jų *šiauriau* vartojamas prielinksniškai, pavyzdžiui: *jūrinės rūšys sutinkamos šiauriau Juodkrantės; mes prasklendžiame apie dešimt kilometrų šiauriau miesto*. 30 kartų pavartota samplaika *šiauriau nuo*, pavyzdžiui: *jūs dabar per keletą mylių šiauriau nuo tako; dvaras stovi šiauriau nuo jo darbo vietos*. Rasti ir 4 atvejai, kai vartojamas niekur neaprašytas junginys *šiauriau už*: *netgi žymiai šiauriau už Lietuvą esančioje Estijoje nėra privaloma prekiauti; pasuko šiauriau už miesto*.

Taigi dėl žodžio *šiauriau* kyla klausimų. Remiantis gramatikomis, LKŽ ir DLKŽ, *šiauriau* gali būti tikrieveiksmais, tačiau BLKŽ ir tekstynuose matyti kitokia situacija – prielinksniškai vartojamas *šiauriau* sudaro beveik 37 proc. šio žodžio vartosenos. Todėl į leksikografinius šaltinius ir „Morfuoklio“ duomenų bazę verta įtraukti šį prielinksnį. Taip pat neaišku, kaip traktuoti *šiauriau nuo* ar *šiauriau už* – ar galima juos laikyti samplaika, ar *šiauriau* čia atliekarieveiksmio ar prielinksnio funkciją. Kaip rašyta apibrėžiant *piečiau*, žodį *šiauriau* junginyje *šiauriau nuo* reikėtų laikytirieveiksniu ir morfologiškai anotuojant nelaikyti samplaika.

4.8. Už analizė

Žodis *už* DLKŽ apibrėžiamas tik kaip prielinksnis. Jis gali būti vartojamas su kilmininku ir galininku, turi 11 reikšmių. Prielinksnis *už* vartojamas žymint:

- 1) „vietą, esančią kitoje pusėje“: *kišti už krosnies*;
- 2) „vietos nuotolį“: *jis gyvena už trijų kilometrų*;
- 3) „laiko atstumą, po“: *ateik už trijų dienų*;
- 4) „eilę, tvarką, kuria kas daroma“: *sportininkai bėgo už kits kito*;
- 5) „ką čiumpamą, sulaikomą ar daiktą, kuriuo sulaikoma, kliuvinį“: *jis už kepurės ir pro duris*;
- 6) „vyrą, su kuriuo tuokiamasi“: *už gero vyro ištekti*;
- 7) „lyginamąjį objektą“: *qžuolas kietesnis už beržą*;

²⁰ <https://vlkk.lt/konsultacijos/6799-siauriau-ko?lang=uk>.

- 8) „kainą, vertę, atpildą“: *pirkau už litą duonos*;
- 9) „objektą, ne visai atitinkantį jam įprastą turinį“: *aš tave už draugą laikiau*;
- 10) „pavadinimą“: *aš už tave padirbėsiu*;
- 11) „objektą, kuriam kas daroma“: *balsuoti už kandidatą*.

Nors DLKŽ *už* laikomas tik prielinksniu, LKŽ rašoma, kad šis žodis gali atlikti net keturių kalbos dalių funkcijas: prielinksnio,rieveiskmio, dalelytės ir jaustuko. Jaustukas *už* vartojamas variantu *kiaules ar siundant šunį: už, šunie, katę!* Dalelytė *už* „vartojama pakartojant pasakymo veiksmažodžio ar daiktavardžio priešdėlį *už-* ar pasakymo junginio prielinksni *už*“: *ar užteks?* – *Už*. Prieveiksmis vartojamas „palaikant, pritarant“: *visi už, už – Lietuvą turėsma, o nėkas nevyksta; abejojo, nerimo, svarstė argumentus už ir prieš visą vakarą ir net naktį; kruopščiai buvo perkratytas kiekvienas „už“ ir „prieš“*. Vadinasi, galima suprasti, kad kai po *už* tiesiogiai nenusakomas valdomas daiktavardis, *už* galima traktuoti kaip prieveiksmį. Sakinyje *svarstė argumentus už* žodis *už* vartojamas be aiškaus valdymo – čia kalbama apie palaikymo sampratą abstrakčiai, nesiejant to su konkrečiu objektu. Tačiau čia būtų galima kalbėti apie elipsę – po prielinksnio *už* praleistą kokį nors galininko linksnio vardažodį (plg. *svarstė argumentus už šienavimą*), kurį galima nuspėti (pridurtina, kad tokia vartosena šnekamojoje kalboje, kai po prielinksnio eliminuojamas linksnis, galima ne tik su *už* – pavyzdžiui, į klausimą „ar jis gyvena arti universiteto?“ galima atsakyti tiesiog prielinksniu „arti“, nepasakant jokio linksnio, tad neretai kalbos dalies funkciją nulemia kontekstas). Tokiu atveju galima kalbėti apie prielinksninę konstrukciją. Todėl aktualu persvarstyti, ar tikrai tokia reikšmė yra vartojamas prieveiksmis, o ne prielinksnis su nuspėjamu galininkiniu vardažodžiu – plg. DLKŽ aprašytą vienuoliktą prielinksnio *už* reikšmę.

Tokią nuomonę pagrindžia ir tai, kad prielinksnis *už* nėra naujybinis, jis nėra padarytas iš prieveiskmio, todėl tikėtina, kad prieveiksmėjanti vartosena atsirado būtent dėl elipsės. Prieveiskmio reikšmės tokiu atveju neskiria ir Šukys (1998: 15). Jo teigimu, „retkarčiais lietuvių kalbos prielinksniai vartojami ir ne su linksniu. Linksni kartais, ypač šnekamojoje kalboje, praleidžiamas, kai jį galima numanyti iš konteksto.“ Pateikiamas toks pavyzdys: *balsuokim, kas už? Dvylika už* – žodžiai *už* čia laikomi prielinksniais, o ne prieveiksmiais²¹. Be to, nemažai yra *už* analogijų su *prieš*, pavyzdžiui, *stok už ir stok prieš; mes visi už ir mes visi prieš*. Apie *prieš* rašo Šukys (1998: 486): „sutrumpintas, turintis objekto reikšmę posakis *būti prieš* jau yra išgalėjęs posėdžių, susirinkimų kalboje, balsuojant: *Kas už? Kas prieš?* <...> Kitur sutrumpinti verstiniai posakiai *būti prieš (ne prieš), turėti (neturėti) prieš* yra nepageidaujami – juos geriau keisti įprastais pilnaisiais posakiais“, pavyzdžiui: *mes norime, bet mūsų direktorius yra prieš* (– *nenori, prieštarauja, nesutinka*). Kaip rašo Šukys (1998: 15), visgi tokiais atvejais, kai sakoma *kas prieš?* ar *trys prieš*, žodelį *prieš* reikėtų laikyti prielinksniu su nuspėjamu linksniu, o ne prieveiksmiu. Iš kitos pusės, tiksliai pasakyti, ar *už* tokiais atvejais yra prielinksnis, ar prieveiksmis, yra sunku – kai kur galima būtų išvelgti reikšmę „taip“ (paminėtina, kad dažnai tokia reikšmė *už* vartojamas junginiuose *už ir prieš*; pastarasis žodis įgyja reikšmę „ne“), plg. *cezario pjūvis: už ir prieš; donorystė: už ir prieš; skiepai: už ir prieš*. Šiuo atveju prieveiksmėjimo požymių yra ir reikėtų plačiau tirti prieveiksmėjimo laipsnį.

Toliau analizuojant LKŽ, prielinksnis *už* čia aprašytas labai išsamiai. Pirmiausia, prielinksniui skiriami du atskiri žodyniniai straipsniai. Vienne rašoma, kad prielinksnis *už* vartojamas su kilmininku ir reiškia „iš“: *už pirkios išėjo*. Tokia reikšmė neaprašyta DLKŽ, atrodo, kad ji jau nebevartojama. Kitame žodyniniame straipsnyje prielinksniui *už* skiriamos penkios reikšmės, kurių kiekviena skirstoma dar

²¹ Be to, Šukys (1998: 526–527) priduria, kad tokio prielinksnio ne balsavimo, o palaikymo, rėmimo reikšmė su galininku geriau nevartoti – užuot sakius *visi buvome už*, derėtų sakyti *visi sutikome / pritarėme*. Kita vertus, VLKK nemini, kad tokia vartosena būtų netaisyklinga (plačiau žr. <https://vlkk.lt/aktualiausios-temos/didziosios-klaidos/prielinksniu-vartojimo?lang=lt>).

smulkiau – iš viso tokių smulkesnių reikšmių net 22. Šiame straipsnyje aptartos tik pagrindinės penkios. Remiantis LKŽ, prielinksnis *už* vartojamas:

- 1) „erdvės santykiams reikšti: *svečias jau už durų; sėdžiu už stalą*;
- 2) „laiko santykiams reikšti“: *už kelių dienų; ateisiu už valandikei*;
- 3) „objektiniams santykiams reikšti“: *nusitverk jį už rankos*;
- 4) „lyginimo santykiams reikšti“: *jis mane labiau už visus kitus myl; už arklių didesnis, tai už visa brangiausia*.
- 5) „atstojant įvairius kitus prielinksnius“: *už atstoja tokius prielinksnius kaip dėl, per (už bėdų viską pamiršau); ant, prieš (ir užstojo už kelį, kur važiuoji); į, pas (katė dreskia šuniui už akių); pas, prie (persikėliau už vyro)*.

Kaip matyti, 4 pavyzdyje po prielinksnio eina ne galininkas, o bevardės giminės įvardis *visa*, kuris neturi jokio linksnio. Tokia vartosena, kai *už* atstoja prielinksnius *dėl* ar *per*, nėra įprasta dabartinėje kalboje.

BLKŽ *už* neaprašytas, bet įtrauktas į antraštiną²². LKG (II 1971: 644–649) ir DLKG (1994: 454) prielinksnis *už* aprašomas panašiai – skiriama nemažai skirtingų reikšmių, nurodytų anksčiau minėtuose žodynuose, tačiau gramatikose neaprašytas prielinksnis *už*, reiškiantis palaikymą (plg. DLKŽ vienuoliką reikšmę). PBLKG (2024: 275) prielinksnis *už* tik trumpai paminimas prie senybinių prielinksnių, tačiau pateikiamas toks pavyzdys: *valdantieji pasisako už mandatų atėmimą* – vadinasi, įtraukta palaikymo, rėmimo reikšmė. „Morfuoklyje“ žodis *už* laikomasrieveiksniu arba su galininku ar kilmininku einančiu prielinksniu; nei dalelyte, nei jaustuku nelaikomas.

Taigi analizuojant žodį *už*, nesutariama, ar jį laikyti tik prielinksniu, ar ir kokiomis kitomis kalbos dalimis – jaustuku, dalelyte,rieveiksniu. Matyti, kad jaustuko ir dalelytės vartosena archajiška, todėl į dabartinės ar bendrinės kalbos žodynus, „Morfuoklį“ tokių reikšmių įtraukti neverta – tai tik padarytų automatinę analizę netikslesnę. Daugiausia diskusijų kyla dėl *už* laikymorieveiksniu. Kai kurių tyrėjų nuomone, net jei po *už* nėra jokio linksnio, jį galima nuspėti, todėl jį visada reikėtų laikyti prielinksniu. Kita vertus, paanalizavus vartosena, atrodo, kad kai kuriais atvejais būtų galima įžvelgtirieveiksmėjimo požymių – todėl reikalingi platesni tyrimai siekiant nustatytirieveiksmėjimo laipsnį.

Išvados ir rekomendacijos

Atlikus 10 homonimiškųrieveiksmių ir prielinksnių analizę pagrindiniuose lietuvių kalbos žodynuose (DLKŽ, LKŽ, BLKŽ), gramatikose (DLKG (1994), LKG (II 1971), PBLKG (2024)), Šukio knygoje „Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos“ (1998), taip pat automatiniam morfologiniame anotatoriuje „Morfuoklis“, nustatyta, kad esama reikšmingų skirtumų tarprieveiksmių ir prielinksnių apibrėžčių ir vartojimo. Tai ypač svarbu automatinei morfologinei analizei.

1. Viena iš priežasčių, dėl ko sunku atskirtirieveiksmį nuo prielinksnio, yra **samplaikos**. Ne visuomet aišku, kada dviejų žodžių junginį laikyti prielinksnine samplaika, kadarieveiksmine (abiems atvejais reikėtų laikyti vienu leksiniu vienetu), o kada dviem atskirais leksiniais vienetais –rieveiksniu ir prielinksniu, pavyzdžiui:

- a) su žodžiu *iki* sudaromos samplaikos *iki kol, iki tol, iki šiol*. Nesutariama, ar visą samplaiką laikytirieveiksniu (t. y. vienu leksiniu vienetu), ar dviem atskirais žodžiais – prielinksniu ir

²² Tikrinta 2025 m. spalio 20 d.

prieveiksmiu. Rekomenduotina šias samplaikas anoutuoti kaip vieną leksinį vienetą ir laikyti prieveiksmiu. Svarbu, kad tokia informacija būtų atspindima ir žodynuose;

- b) su žodžiu *netoli* dažnai vartojamas prielinksnis *nuo*. Laikantis dėsningumą ir to, kad prieveiksmį galima nukelti ir po prielinksninės konstrukcijos ar tarp jų įspausti kitą žodį, rekomenduotina *netoli nuo* nelaikyti samplaika; *netoli* laikyti prieveiksmiu, o *nuo* – prielinksniu;
- c) panašiai rekomenduotina traktuoti junginius *piečiau nuo*, *šiauriau nuo*: pirmuosius dėmenis laikyti prieveiksmiais, antruosius – prielinksniais, t. y. dviem atskirais leksiniais vienetais;
- d) žodis *arti* dažnai eina kartu su *prie* – tokiam junginyje *arti* reikėtų laikyti atskiru prieveiksmiu. Tokios logikos reikia laikytis ir kalbant apie kitas šio prieveiksmio laipsnių formas, pavyzdžiui: *arčiau prie*, *arčiausiai prie*.

Vadinasi, junginių, kur prieveiksmis eina prieš prielinksnį (pvz.: *netoli nuo*, *šiauriau nuo*, *arti prie*), jei tarp jų galima įsprausti kitą žodį arba prieveiksmį nukelti po prielinksninės konstrukcijos, nereikėtų laikyti samplaikomais ir anoutuoti kaip du atskirus žodžius. Tokiuose junginiuose *netoli*, *šiauriau*, *arti* turėtų būti laikomi prieveiksmiais, o ne naujybiniais prielinksniais.

2. Rekomenduotina į žodynus įtraukti **prielinksnius, padarytus iš aukštesniojo, aukščiausiojo ar aukštėlesniojo laipsnio prieveiksmių**, nes prielinksniai nėra laipsniuojami nei kaip nors kitaip kaitomi, todėl įtraukti, pavyzdžiui, vien prielinksnio *arti* nepakanka – reikia įtraukti ir *arčiau*, ir *arčiausiai*.

3. Straipsnyje rašyta ir apie **prieveiksmius, padarytus iš netipiškos vartosenos būdvardžių**, einančių su linksniais. Tokie prieveiksmai iš būdvardžių perima sintaksinį junglumą, t. y. eina su linksniais, pavyzdžiui, *paraleliai*. Tokių prielinksniškai vartojamų prieveiksmių nereikėtų laikyti prielinksniais, jei jų vartojimą nulėmė būdvardžio, iš kurio ir buvo padarytas prieveiksmis, netipiškas junglumas.

4. Rasta atvejų, kada **tas pats žodis (galintis atlikti prieveiksmio ir prielinksnio funkcijas) skirtingai traktuojamas** lietuvių kalbotyros darbuose, pavyzdžiui, *piečiau* ir *šiauriau*, *už*. Analizuotuose žodynuose skiriasi nurodytos pastarojo žodžio kalbos dalys, tačiau daugiausia diskusijų kyla, ar *už* laikyti prieveiksmiu. Šio straipsnio autorės nuomone, kai kuriais atvejais *už* vartojimas ne prielinksninėje konstrukcijoje turi prieveiksmėjimo požymių ir reikėtų tirti prieveiksmėjimo laipsnį.

5. Rasta ir tokių atvejų, kai **žodynuose prie prieveiksmių apibrėžimų galima rasti pavyzdžių, kur vartojamas ne prieveiksmis, o prielinksnis**, pavyzdžiui: *guli skersai lovos*. Tai parodo aptariamų žodžių problemškumą, nevienodus žodynų aprašus.

6. Rekomenduotina patikslinti aptariamų prielinksnų **junglumą** „Morfuoklio“ duomenų bazėje. Pavyzdžiui, šiame įrankyje laikoma, kad *skersai* vartojamas tik su kilmininku, nors konstrukcija su galininku – labai dažna.

Taigi, norint pagerinti lietuvių kalbos leksikografinius šaltinius, teorinius darbus, kalbos analizės įrankius, reikalinga nuodugnesnė ir sistemingesnė prieveiksmių bei prielinksnų analizė, aiškesni šių kalbos dalių aprašai su daugiau įvairesnių pavyzdžių; rekomenduotina nuosekliau aprašyti panašios leksinės ir gramatinės vartosenos žodžius.

Santrumpų sąrašas

BLKŽ – „Bendrinės lietuvių kalbos žodynas“,
DLKG – „Dabartinės lietuvių kalbos gramatika“,
DLKT – „Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas“,

DLKŽ – „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“,
LKG – „Lietuvių kalbos gramatika“,
LKŽ – „Lietuvių kalbos žodynas“,
PBLKG – „Praktinė bendrinės lietuvių kalbos gramatika“.

Duomenų šaltiniai

„Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas“ (DLKT), Vytauto Didžiojo universitetas. 1998–2013. <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>.
Lietuvių kalbos morfologinės analizės ir sintezės (gramatinių formų generavimo) internetinė priemonė „Morfuoklis“, Vytauto Didžiojo universitetas. 2024. <https://sitti.vdu.lt/morfuoklis/lt/apie>.
Morfologiškai anotuotas tekstynas MATAS, 0.2 versija. Rimkutė, E. 2014–. <http://hdl.handle.net/20.500.11821/9>.

Literatūra

Ambrazas, V. (red.). 1994. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
Bielinskienė, A., Boizou, L., Rimkutė, E. 2017. Lietuvių kalbos morfologiškai ir sintaksiškai anotuoti tekstynai. *Bendrinė kalba* 90, 1–30. Prieiga internetu <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=605561> (žiūrėta 2025-07-11).
Drukteinis, A., Kazlauskaitė, R., Balčiūnienė, A., Vaskelienė, J. 2024. *Praktinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. Prieiga internetu <https://www.knygynas.vu.lt/praktine-bendrine-lietuviu-kalbos-gramatika> (žiūrėta 2025-02-20).
Eigminas, K. 1997. *Sapūno ir Šulco gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
Haack, F. W. 1730. *Vocabularium Litthvanico-Germanicum et Germanico-Litthvanicum*. Halle: Druckts Stephanus Orban. Prieiga internetu https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/en/objects/VUB01_000386055#00333 (žiūrėta 2024-10-29).
Jablonskis, J. 1922. *Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. Vidurinėms mokslo įstaigoms*. Kaunas: „Švyturio“ bendrovės leidinys. Prieiga internetu <https://archive.org/details/jablonskis-lietuviu-kalbos-gramatika-1922/page/n1/mode/2up> (žiūrėta 2024-11-04).
Jancaitė-Skarbalė, L., Rimkutė, E. 2025. Lietuvių kalbos būdvardžių analizė tekstynų lingvistikos metodu: netipiškos vartosenos nustatymas. *Taikomoji kalbotyra* 22, 81–105. Prieiga internetu: <https://www.zurnalai.vu.lt/taikomojikalbotyra/article/view/38141> (žiūrėta 2025-10-14).
Kovalevskaitė, J. 2012. *Lietuvių kalbos samplaikos*. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas.
Kriaušaitis, 1901. *Lietuviškos kalbos gramatika: rašytojams ir skaitytojams vadovėlis*. Tilžė: Otto v. Mauderode. Prieiga internetu <https://archive.org/details/jablonskis-lietuviskos-kalbos-gramatika-1901/page/n1/mode/2up> (žiūrėta 2024-11-04).
Krupas, J. (red.) 1957. *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
Piečytė, M. 2021. Morfologiškai daugiareikšmiai ir neatpažinti „Mokomojo lietuvių kalbos tekstyno“ žodžiai. Baigiamasis bakalauro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas.
Rimkutė, E. 2003. Morfologinio daugiareikšmiškumo tipologija. *Lituanistika* 4, 60–78. Prieiga internetu <https://www.lituanistika.lt/content/13209> (žiūrėta 2025-07-11).
Rimkutė, E. 2009. Gramatinė morfologinių samplaikų klasifikacija. *Kalbų studijos* 14, 32–38. Prieiga internetu <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=108906> (žiūrėta 2026-01-09).
Rimkutė, E., Daudaravičius, V. 2007. Morfologinis „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno“ anotavimas. *Kalbų studijos* 11, 30–35. Prieiga internetu <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB0001:J.04~2007~1367163691210/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> (žiūrėta 2025-07-11).
Rimkutė, E., Jarašiūnaitė, G., Homola, P. 2005. Morfologinių samplaikų atpažinimas ir klasifikavimas. *Lituanistika* 2, 58–75. Prieiga internetu <https://www.lituanistika.lt/content/1310> (žiūrėta 2025-03-22).

- Rimkutė, E., Kovalevskaitė, J. 2009. Morfologinių samplaikų struktūros ypatumai: kelių kalbų palyginimas. *Darbai ir dienos* 50, 120–156. Prieiga internetu <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=271216> (žiūrėta 2025-07-11).
- Rimkutė, E., Kovalevskaitė, J. 2010. Sudėtinės ir suaugtinės lietuvių kalbos morfologinės samplaikos. *Kalbų studijos* 16, 79–88. Prieiga internetu: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=161936> (žiūrėta 2026-01-09).
- Schleicher, A. 1856. *Litauische Grammatik*. Prag: J. G. Calve'sche. Prieiga internetu https://archive.org/details/bub_gb_nxQJAAAAQAAJ/page/n239/mode/2up (žiūrėta 2025-10-29).
- Šukys, J. 1998. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*. Kaunas: Šviesa.
- Ulvydas, K. 1969. Vienaskaitos vardininko kilmėsrieveiksmiai. *Acta Linguistica Lithuanica* 11, 7–16.
- Ulvydas, K., Ambrazas V., Valeckienė, A. (red.) 1971. *Lietuvių kalbos gramatika*, II tomas. Vilnius: „Mokslas“.
- Zinkevičius, V. 2000. Lemuoklis – morfologinei analizei. *Darbai ir dienos* 24, 246–273. Prieiga internetu: <https://www.lituanistika.lt/content/37797> (žiūrėta: 2025-08-02).
- Žemrietė, M. 2025. Prieveiksmių ir prielinksnių ryšys lietuvių kalboje: diachroninė analizė. *Acta Linguistica Lithuanica* (straipsnis atiduotas spausdinti).

Įteikta 2025 m. rugsėjį

Priimta 2025 m. spalį